

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- A. ORAS: Eesti luule aastal 1939.
- O. URGART: Mõõdunud aasta eesti romaan linnulennult.
- S. SINIMETS: A. Grenzsteini osa eesti kirjakeele arendamisel.
- A. SANG: H. Visnapuu — Kaks algust.
- B. SÜÜT: J. Kärner — Käidud teedelt.
- B. KANGRO: Kalevala.
- H. VIRES: A. Mälk — Kivid tules.
- L. ANVELT: E. Kippel — Kuldvasikas.
- ED. HUBEL: R. Uielu — Mamma ja mina.
- A. KAELAS: I. Rebane — Sotsiaalpoliitika ja töökaltse.
- F. OINAS: Aladár Bán — Uráli dalok.
- Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 30. poogen.

N° 2

26. VEEBRUAR

1940

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

Sf.

TARTUS

VEEBRUAR 1940

NR. 2

EESTI LUULE AASTAL 1939.

Aasta 1938 ei olnud luulearmastajale eriti soodus. See pakus temale õieti vähe rahuldavat. Ainus vihk värss, mida võis lugeda tõelise naudinguga, oli Kersti Merilaasi „Maantee tuuled“. Kuid nii rõõmustav kui see endast oligi, ei jätkunud sellest neile, kes olid harjunud ootama meie kirjandusele rikastust kõigepealt luule alal. See oli väga hea esikteos täis sujuvust, musikaalsust ning individuaalset tunnet, kuid selles polnud veel täiesti arenenud isiksust. Tuleviku kohta see sisaldas palju lootusi, kuid aasta ainsa arvestamisväärse saavutusena seda oli pisut vähe.

Nagu selle noore naisluuletaja äsjane kaastöö „Loomingule“ ja „Varamule“ näitab, on ta aasta jooksul mõnetigi arenenud ja kasvanud. Jääme ta edaspidiseid kogusid huviga ootama. Igatahes on aga selge, et kui ta raamat oleks lükkunud möödunud aastasse, siis tal oleks võistlus olnud hoopis raskem. Kaugeltki kõik meie väljapaistvamad poeedid pole mullu esinenud uute kogudega, kuid neidki, kes seda on teinud, on küllalt, et teha luulelõikus õige tujutõstvalt heaks. Meie luules ei ole juhtunud mingit murrangut, kuid see on saanud mõndapidi rikkamaks ja kaaluvamaks. Ei ole mingeid ilmseid uusi suundi, kuid mõnigi senine kuju on võtnud kindlama ilme ning mõni isiksus on süvenenud. Autorid, kellele enam ei sõandanud panna suuri lootusi, on järsku jälle saanud jõudu juurde, teised, kellele seni on vaadatud enamvähem kui noorpoetidele ja tulevikutöötustele, on osutunud küpsiks ning kaasakiskuvaiks meistreiks. On muidugi siin-seal ka väikesi pettumusi, kuid need ei suuda kaotada arvustaja optimismi. Võib olla paremaid aastaid, kuid sellegipärast möödunud luuleaasta oli hea.

Ei tule muidugi imestada, kui selle aasta värssides on süngeid toone ja kui aja rasked probleemid on jätnud masenduse

jälgi ka poetide loominguusse. Oleks üllatav, kui see oleks teisi. Raskemeelsust ja kibedust ei väljendata mitte vähe. Seda leiame ka Johannes Barbaruse tavaliselt nii robustses, võitlusvalmis toodangus. „Dolor mundi“ rõhub tedagi uues kogus „Üle läve“. Elu — „jube, masendav film, valede, reetmiste rodu“ — teeb teda harilikust mõtlikumaks. Ta tunneb, „kuidas kahtluse mürgine idu tapab sõnade raketitseva pidu“. „Võim, mis raudbetooni valat“, lõhub kõik unistused. Mõõgatarin, koonduslaager, vangikamber, valerüüga kaetud tõde teevad sõltumatule vaimule olemasolu talumatuks piinaks. „Annaksime hingehinda, / kui kõik müra vaibuks, tuhmuks, / et ei kuuleks, kuis meid hõikab / hullumeelne, naerdes võikalt... / viimseni et maailm juhmuks!“ hüüatab ta ahastuslikus tülgestuses. Kuid ahastamine ei kesta tal kaua. Ta põhihoiak on aktiivne ja sellele ta siirdub ühtelugu ka kõnesolevas teoses. Ülekohus tekitab temas veel rohkem viha kui kurbust. Kui ta müürub enesesse, siis ta võib omaenda sõnade järgi vihata maailma „nagu timuk, / kirve / langetab / kes / hooga...“. See raev päästab teda norgu vajumast. Kuid tal on teisigi ravimeid. Igasugune eluavalduis nii inimeses kui looduses elektriseerib teda — kui mitte muud, siis must maa, kõrvus tinisev vankrite „liga-loga“ poristel maanteedel, kuhu „upub päike kuldne“, või urbade esimene õrnus. Alatasa tuleb tal meelde, et „paigalseis on surnud järk vaid, / enesega lõpuarve!...“. Ja kuigi ta sedapuhku ei lähe nii interplanetaarses ulatuses lendu nagu mõnel varasemal puhul, tajume ühtelugu rabelevat energiat ta veres: „Ja kuigi kest — ümbrus on must, / sellest väljudes ületame närusust.“ Läbi umbsuse tungib midagi värsket ja kevadist. Tuule jutt paneb luuletaja vere keema. Ta silm näeb taevaalotuses põnevaid draamasid: iilid rebivad taevakulisse, söövad rümpilvi, muugivad taeva raudkapist päikese kuldse mündi, mööda maad jooksvad varjud on nagu harjutavad baleriinid, kogu maailm on täis uudset tegevust. Niisuguses meeoleolus poedis ärkab veendumus, et

Küllap meie jõuame teostada kõik,
 üldse mis inimene suudab.
 Kunagi värsside kosmiline hõik
 inimkonna uueks muudab.

Barbaruse usk vaimu võimsusse on kõigutamatu. Kibedad kahtlusepäevad on tal vaid episoodid. Ta üllas veendumus on nakatav. Selles mõttes ta mõjub alati virgutavalt, ükskõik mida ei olekski öelda ta värsside detailide kohta. Temas ei ole mitte ainult sädet, vaid tuld. Tõsi küll, on ka palju suitsu, isegi mõru vingu. Kui Barbarus näiteks käsitleb klassilist antiiki, nagu

Kreeka reisule pühendatud sarjas, siis ebakõla teema ja autori vahel kajastub valusalt ka luuletustes. Ta ei saa oma teekonnast lõpuks muud midagi kui mulje, et äsja nähtud maal on olnud õige „kummaline minevik“. Ent kõik minevik peab Barbarusele tunduma kummaline. Ta on oleviku ja tuleviku mees, ning klassiline täius, viimistlus, tasakaalne harmoonia, lõpuleviidud ilu teda juba seetõttu ei saa huvitada, et igasugune täius on vähemalt hetkelinegi peatumine. Barbarus ei taha peatuda. Ta läheb edasi — vahel kas või pisut kolisevaski sõidukis.

Oma uue raamatuga ei ole Barbarus vallutanud uusi mäetippe, kuid suurt rahuldust pakub juba tunne, et temas ikka veel elab endine tarm. Staatiliste teemade puhul, nagu näit. antiigi marmorne ilu, ta võib valmistada pettumusi, kuid seal, kus ta vihastab või satub pateetilisse propagandahoogu, on ta alati kaasakiskuv, ka siis, kui ta vorm on konarlik. Temas meil on tegemist isiksusega, mis on nii huvitav, et enamasti unustame oma esteedihoiaku. Ta jõud, ta veendumuste hoogsus pääsevad nii mõjuvalt esile, et juba selle eest peab olema autorile tänulik. Sealjuures tuleb siiski toonitada, et see mõju on kumulatiivne, et seda hoovab rohkem raamatust tervikuna kui üksikluuletusest. Omaette võttes võivad Barbaruse luuletused oma formaalse hooletusega isegi šokeerida, kuid koguna nad imponeerivad. Üksikus kohas ei tohi liiga kaua peatuda, vaid peab tõttama edasi. Selleks see autor pakubki alati võimalusi, sest ta raamatud on peagu eranditult mahukamad me tavalistest luuletuskogudest. Ta mõjub *en masse*.

Midagi selletaolist võib vahel öelda ka J u h a n S ü t i s t e kohta, kuigi temas kõigist ta protestidest hoolimata on hoopis rohkem esteeti ning hoolsat vormijat. Ka Sütistel on raskem leida esindavaid üksikuid palu kui nautida ta värsivihke tervikuina. Põhjused on ehk siiski pisut teissugused kui Barbaruse puhul. Välist hooletust on tal palju vähem kui Barbarusel. Omas laadis ta värsid on koguni vägagi siledad ja sujuvad. Kuid see, mida neil tihti on liiga vähe, on kindlad äärjooned ja süvenevus. Selle asemel tal on temperamentsust, värskust, suurt uudishimu kõige nähtava ja tajutava vastu, ning need omadused väljenduvad elavas impressionistlikus stiilis. Peale mõne ta keskmise luuletuskogu läbilugemist tunned end erksana, peas on hulk üksteisega pisut segunema kippuvaid muljeid, kuid meeletolu on elav. Sügavama põhielamuse leidmisega on sealjuures küll suuremaid raskusi — igatahes suuremaid kui Barbarust lugedes, kelle isiksus on märksa kindlajoonelisem ja intensiiv-

sem. Sütiste maailmavaateline pateetika ei näi väljuvat nii sügavast isiksuse tuumast, see on pulbitsevam ja hajuvam nagu vahuveini maitse.

See käib ta raamatute enamiku kohta. Eriti oli seda märgata viimastel aastatel. Kuid ta mullune kogu „Valgus ja varjud“ mõjub juba pisut teisiti. Autor näib olevat sisemiselt küpsenud ja süvenenud; ta ei ole enam seevõrd muljete reporter ega retoorik kui varemalt, vaid mingi sügavam ja rikkam soon näib temas kuski avanenud. Ta ei vaata enam ainult ringi, vaid ka endasse. Ta on mõlgtutelnud ja ennast uurinud, on mitmeski asjas pettunud, ning pettumused ja kibestumine on teritanud ta herkust ja tähelepanu. Asjade pinnal libisemine ei paku talle enam seda rahuldust mis omal ajal. Ekspansiivne iseloom on hakanud pöörduma sissepoole, ilma et oleks läinud kaotsi ta terav pilk sellele, mis teda ümbritseb. Ning teatavad muutused on leidnud aset ka Sütiste suhtumises ühiskondlikesse ja poliitilississe aineisse. Vahepeal tal nende suhtes nagu oli kadunud kindlam hoiak. Luuletaja, kelle paatos vanasti oli trotslik ja revolutsiooniline, oli muutunud natuke liiga taltsaks, kõikenivelleeriva kodurahu nõue ei olnud jätnud ta värsside tooni puudutamata, ta ajuti ikka veel esineval pateetikal polnud enam õiget ilmet ega jõudu. Kuid maailma tabanud suured katastroofid on selle hoiaku muutnud — endine tulisus seisukohavõttudes pääseb uuesti esile, paatos on nüüd traagiline ja siiras ja täis kõlblat hoogu. Vahel see saab mõruks, piitsutavaks, isegi hirmutavaks satiiriks, millel on luupainajalikku reaalsust, nagu kummalises luuletuses kärssninalisest gaasimaskide tsivilisatsioonist või nägemuses teraslindudest, mis oma mandreid ja meresid ületava lennuga peaksid ühendama inimkonda, kuid tegelikult vendluse asemel toovad kuulidesadu.

Innukamad, südamlikumad kui juba mitmel ajal on Sütiste üleskutsed kaasinimestele. Ajal, mil mõnel pool igasugune inimsus on ähvardatud või keelatud, mil „Kristus Teutoonia madrusemundris / merekitsused hingamiseks suleb“ ja võib-olla iga vaba vaimne ja isegi füüsiline hingamine satub surmliku põlu alla, manitseb ta meid mõjuvalt vastu pidama kas või katakombides ning uskuma „elava tõe ülestõusmise sisse“. Sellelaadsetes luuletustes näib kõnelevat mees, kes on teinud kindla valiku iseseisva vaimu kasuks — hetkel, mis vajab kindla valiku tegijaid. Sütiste hääl võtab niisugustel kordadel sügavama kõla, selles on tunda tõelist, sugestiivset veendumust. Ajastu saatuslik rangus on tal läinud südamesse ja ta leiab õige tooni tunnete väljendamiseks.

mida temaga jagavad väga paljud. Ta kirjutab inspireeritud, väärikat ajaluulet selle sõna parimas mõttes. Selliseid hüüdeid on meil praegu tõesti tarvis.

Senisest haaravam on ka Sütiste puht-isiklik luule. Selles on intiimset soojust, mida tal varem ei leidunud kuigi sageli. Mitmelgi korral näime pääsevat kontakti sümpaatse, pehme, pettunud hingega, mis otsib inimlikku pidet, kuid ei leia seda. Eriti silmiavavana tundub väike pala jõuluõhtusest kohtamisest koduteelt kõrvale eksinud koeraga, kelle „külm-karvane nina“ arglikult haistab üksi uitleva autori kätt ja kelle ehmunud silmadest paistab viimase enda mõtteid ja tundeid:

Koos uitleme sügavas talves,
ei juhi meid pühaöö kiirg —
laul, orelivile ja palved
meid mõlemaid eksi on viind.

Seda eksimineku tunnet on raamatus palju ning see on vastuolus endise braveeriva Sütistega. Nüüd ta avastab eneses ime-likke unistusi ja võõrastavaid kujutelmi. „Külmuva ruudu ees“ jääarabeskid aknal meenutavad talle kaugeid romantilisi nägemusi, mis näivad põlvnevat sügavalt alateadvusest; ning kui ta ärkab „ekslevast suigust“, siis ta korraga tunneb enda olevat „nii vana / ja okkaisse kasvand kui siil“. Need abituse, üksinduse ja enesekahtluse hetked teevad ta praeguse luule endisest hoopis inimlikumaks ja lähemaks. Poseerivast poeedist ei ole enam jälgegi. Ta on arenenud tõesti avameelseks ja lahtiseks, olles „valvel / oma südame siiruse eest“. Samasugusena tundub ta ka siis, kui ta leiab, et maailm on hea ning et „elu avar küllus“ hakkab temas käärima. Mingid sisevõitlused näivad olevat ta sise-must puhastanud, nii et teda lugedes tunned värskust nagu väljal või metsas peale äikesehoogu. Näib, et Sütiste nüüd alles ongi jõudnud mehistumise ja küpsuse järku.

Seda on märgata ka ta luule tehnikas. Ta on põhiliselt impressionist või pateetik nagu ennegi, kuid ta impressioonid koonduvad kindlamateks piltideks ning on suurema sümboolse sugestiivsusega ja ta paatos on jõulisem ja läbituntum kui ennist. Ta kujutelmad ei valgu enam laiali, tunne ja mõte hoiavad neid koos, ja vahel kogumulje on otse suurejooneliselt reljeefne. Vabalt põimuvad ja riimuvad värsid ei muutu anarhiliseks, vaid kindel rütm kannab kõike. Sütiste isiksus näib pääsevat vabaks nii sisus kui vormis. See on senisest rikkam ja tihedam isiksus.

Samast nn. eluläheduse leerist nagu Sütiste on pärit Erni Hiir, kuid nende kahe vahel on vahe väga suur. Mõlemaile on

ühine innukas huvi ühiskondlike probleemide ja vaesemate rahva-kihtide vastu ja mõlemad armastavad paatost, kuid muidu nad erinevad põhjalikult. Sütiste on vastuvõtliku, liikuva, vahel isegi elavhõbedase temperamendiga, sellal kui Hiir visalt tallabkord võetud rada. Sütistel on muljeid ja pilte ja teemasid ülikülluses, kuna Hiire värsside üheks suurimaks paheks on monootoonsus. Sütiste on otseseimas kontaktis inimese ja loodusega, ta meeled ja tunded reageerivad neisse spontaanselt, Hiir selle vastu küll armastab reaalsust, kuid selles armastuses on midagi kauget ja teoreetilist. Ta ei näe üksikmomenti kunagi väga elavana, vaid üldistab ja taotleb mingit abstraktset monumentaalsust. Sütiste keel on aktuaalne, nõtkes, kõnekeelele väga lähedane, kuna Hiire väljenduses on alati midagi õige raamatulist ja kunstlikku.

Hiire uues kogus „H o m s e l e v a s t u“ need puudused on siiski vähem tunduvad kui tavaliselt. Seekord Hiire keel on hari-likust märksa lihtsam. Sääraseid väljendeid nagu „rüütesam- mul“, „vägivallatsema“, „kõrgkumav“ jne. esineb vähe, ja needki on otseselt arusaadavad. Vormis Hiir nüüd näib taotlevat reegli- pärasust ja selgust, riimid, kuigi mitte järjekindlalt puhtad või ilmekad, on alati äratuntavad. Sõnaga, halvimald sugemed tuntud hiirepärasest maneerist on kadunud. Abstraktsust — ilma erilise mõttesügavusega või -peenusega — on praegugi veel, kuid on siiski näha püüet suurema konkreetse poole. Paljud luuletused on lihtsajoonelised, pretensioonitud, kuid just seetõttu üsna meeldivad pildid. Näitena olgu mainitud „Õhtupoolik“ — idülliline aias päikese käes peenratevahesid rehitseva naise kirjeldus, kes vanul päevil töötades naudib suvesoojust ja looduse sigivat lopsakust. Sellel palal on usutavust ja soliidset tehnikat nagu mingil õige heal, kuigi jämedajoonelisel puulõikel. Nii õnnestunud luuletusi on selles kogus siiski vähe, kuid omamoodi sugestiivsust on ka mõnel looduspildil, näiteks osalt „Kõnelustel me-rega“, või sellisel armastuslaulul nagu „Sina“, mille meelepärasus seisneb ta soojas, naiivses lihtsuses ning stroofivormi paitavas kõlas. Üldse peab ütlema, et Hiir seekord mõnelgi puhul kasutab õige musikaalselt ehitatud stroofe — ms. luuletuses „Kahtlustunnil“, mis muide nii vormilt kui laadilt üllatavalt meenutab mõningaid Friedrich Schilleri oode.

Hiire tormi ja tungi ja geniaaltsemise ajad näivad olevat läbi. Ta tundub olevat teinud sõprust saksa klassika ja romantika selgepiirdelisema laadiga või on iseseisvalt arenenud selle laadi suunas, ning tulemuseks on, et teda saab lugeda teatava sümpaa-

tiaga. Sõnadeudu mõtte ja pildi ja tunde ümber on hajumas, vormitunne on kasvanud, esitusviis on muutunud loomulikumaks. Endiselt püsib autori vaimustus inimsuse ja „tööeestluse“ vastu, kuid see on saanud tajutava ilme. Ei saa veel öelda, et ta stiil oleks täiesti puhas ebamäärasest kobamisest, kuid võrreldes endisega ta on astunud suure sammu edasi. Ta laadil on vahel juba seevõrd ekspressiivsust, et enam ei kõla palja fraasitamisena, kui ta ütleb, et tal

Valutiivul mõte lendab
otsima veel kevadet,
ligimest ja inimvenda!

Praegu tsiteeritud read muide võtavadki lühidalt kokku need tema olemuse küljed, mis tunduvad kõige ehtsamaina ja meeldivamaina. Nüüd Hiirel on mõnevõrra õnnestunud neid mitte ainult ise tunda, vaid ka teistele edasi anda.

Veel hoopis vähem pretensioonikas kui Hiir on J a a n K ä r n e r, kelle väike värsikogu „K ä i d u d t e e d e l t“ on heas mõttes vanamoeline, millele pealkiri näib vihjavatki. Schiller, Heine, Lermontov ja nende kaasaeglased on sageli andnud ta luulele toone ja värve, ning samade traditsioonide mõju all ta kirjutab praegugi. Kärner ilmsesti ei taha olla ei sügavamõtteline ega jalustrabav. Värss aitab tal südant kergendada ja tundeid tuulutada. See voolab tal vabalt ja lahedalt, ilma erilise säravuseta, kuid läbipaistvalt nagu vesi. Suuri koski see ei kujunda, väga palju päikest sel ei sätenda. Teemades ega nende käsitluses pole midagi üllatavat, kuid tunni või kaks võib veeta üsna meelepäraselt neid lehekülgi sirvides. Luuletuses „Miks?“ autor tõrjubki irooniliselt nende oletusi, kes arvavad, et ta tahab harrastada „suurt ning julget luulet“ või hiilata virtuoosliku vormioskusega. Milleks viimast,

kui vormitõbe
on ise küllalt igal pool,
et kiirgab kuld, ja kard ja hõbe
nii mundritel kui ajalool?

Ka õpetada ta ei taha. Ta laulab, „sest et laulda käsib / mu ürgne vabadusetung“, s. o. umbes nagu lind oksal. Ained ei olegi tal õpetlikud, vaid kuuluvad enamasti lüürika vanima põlisvara hulka: lapsepõlvemälestused, kojuigatsus, nukrad mõtisklused elu pettumuste puhul, kevadeaimused, kevade tulek, kevad linnas ja kevad kodus, suvised, lõikusaegsed ja sügisesed loodusmuljed — kõik esitatud sirgetes ja sujuvates, traditsioonilistes stroofides, peagu eranditult neljarealistes ja ristriimilistes. Kõige

enam tuult saab Kärneri värss tiibade alla looduse puhul, eriti kui see meenutab lapseõlve:

Kui värskest künnist lõhnab org ja kungas,
kuldnokki kõnnib kündja järel reas
ja selges taevas kulgeb pilverüngas,
see valge pilv, mis meeldis lapseas.

Vähem hoogu on neis salmides siis, kui autor ennustab tulevikku, mil „põleb tuhaks totaalsuse roiskuv seek / töövägede võitlevas innus“. Poliitiline paatos ei ole Kärneri tugevaim külg, kuigi ta vahel leiab mõne jõulise noodi. Üldiselt tundub ta uus luuletustevihk pigemini vahepalana kui omaette saavutusena. See pakub akvarellvisandeid, mitte lõpetatud maale.

Umbes sedaviisi mõjub ka **V a l m a r A d a m s i** „**T u n n e t u s e t u n d**“, kuigi selles on palju rohkem autori isiksust ja kuigi Adams tüübilt on Kärnerist täiesti erinev. Kärner on põhikoelt vanaaegne romantik, kes igatseb tagasi oma unistuste noorusmaale ja kelle elupilt pole kuigi komplitseeritud. Adams on küllaltki tundeline, kuid intellekt etendab ta loomingus äärmiselt suurt osa ning otse kipub komplikatsioonidesse. Kärneri ilusaimad värssid on täis vaba looduse hõngu, kuna Adamsile loodus, seal kus see üldse esineb, on vaid dekoratiivseks taustaks. Ta on tüüpiline linnainimene ja intelligent, kuna „Käidud teedelt“ autori puhul tunned, et ta südames veel ripub maa ja küla küljes.

Adamsi värssides on peagu alati domineerinud piüe võimalikult teravate, tihti eksootiliste efektide ja intellektuaalse kontsentratsiooni poole. Järsud antiteesid, mäng mõistete ja sõnadega, loodusekauge, täpselt kalkuleeritud, sageli originaalne, mõnikord ka originaalitsev pildistik kuuluvad ta kunsti põhisugemete hulka. Täiesti konkreetne pilt, täiesti otsene tundeavaldus, klassiline lihtsus on ta loomule võõramad. Ta luule valgustus on kunstlik ja sagedasti here. Päikest, isegi romantikute kuud on selles vähe. Sellele sobib paremini tema poolt kirjeldatud Müncheni karnevaliöö mitmevärviline tulestik. Kirjanduslooliselt ta kuulub lähedasse seosesse vene sümbolismi vaimukate, taidurlike, kuid läbini literaarsete hilisvõsudega. Täieks õitsepääsuks ta vististi vajaks moodsat suurlinlikku keskkonda. Selle palavikuline vaheldusrikkus, selle sajad erutused ja ergutised peaksid teda selleks ümbritsema, et ta vaim saaks funktsioneerida täie hooga.

Neid võimalusi tal pole olnud ja ta praegune miljöö pole suutnud teda rahuldada. Peamiseks tegevusalaks on talle jäänud unelmad, mis alatasa kipuvad võtma mingit revolutsioonielset

Peterburi tunnuseid sisaldavat värvingut. Ta „neetud, liiga vaimsed päevad“, ta „neetud, liiga valged ööd“ ei ole viinud intiimse kontaktini vahetu ümbrusega. Sellega on ühenduses see juuretuse ja pidemetuse mulje, mis jääb tema värssidest. Ta unistab „Vaimu-Indiast“ ja „Luule-Uruguaist“, kuid neist mõlgutlusist üksi ta vaim ei suuda enam elada. Inimlikud kokkupuuted on toonud pettumusi. Tundlik süda on aastaid kannatanud „pideva põletushaava“ all: „Tühjusest haarates kõrgusi / möödus mu nooruse ulm.“ Nüüd ähvardab teda ükskõiksus, millele ta ei taha alistuda. Väiklase tõelikkuse kiuste ta tahab veel „ulmast ja lihast... / — kainuses kirglik — / taguda tõtt“. Kuid juba käivad painajana kallal lõpliku hävimise mõtted. „Vaimu, mitte kõhtu / teenin: tähtedes mu mõis“, ütleb ta, kuid seda tuleb tal teha otsekui „Robinson, kes üksi võõral saarel“ — täiesti alasti, ainsaks aardeks „kaotet paradiisi tume tung“.

Selline on sellest luuletuskogust saadav pilt: „Kainestund hinges pole mul võidukat väidet. / Keelel vaid sulamas kaduva nooruse maik.“ Värsid, milles sisalduvad need pihtimused, on tihedad, paljudel puhkudel intensiivsed, kaugelt vähem dekoreeritud kui varasemais raamatuis. Neis seisnebki kõnesoleva kogu tuum. Neile lisandub veel „Värsse kerguse vaimust“ ning armastuslaule, mis ei ole samasuguse kaaluga. Adamsi kerguse vaimul puudub praegu kergus ja ta armuluulel eluline tundejõud, olgugi et vahel mõni emotsionaalne välgatus on veenev ning ilmselt siiras: „Kuid armastuse taeva kasvav roos / ei ole asendatav. Millegagi. Iial.“

Adamsi luule on avaldanud tünduvat mõju meie noorimasse, nn. „arbuujate“ ehk — nagu neid omal ajal nimetati — „kammissappade“ põlve. Temalt õpiti formulatsiooni teravust ning intellektuaalset lõikavust. Oli aeg, mil toimetajad kaebasid, et noorpoeedid kõik tegid värsse niivõrd à la Adams, et neid polnud võimalik avaldada. Kuid see mõju on andekamail neist siiski jäänud vaid eelkooliks. Mida täpsemalt õpiti vaatlama iseennast ja maailma, milles liiguti, seda selgemini tunti, et on olemas harmooniaid, mida ei leidu Adamsi dissonantsiohtras muusikas. Nähti, et Adams, nii truu kui ta endale ongi, on pärit teiselaadsest ümbrusest, ning et selleks, et ise midagi olla, tuleb seda olla mingisuguseski seoses maailmaga, kust oled võrsunud. Adams jäi pisut eksootiliseks nooruselamuseks, mis tükil ajal ergutas ja kannustas, kuid sellega oligi täitnud oma ülesande.

Niisugune näib olevat olnud lugu näiteks August Sanga. Laadilt palju diskreetsem ja tagasihoidlikum kui Adams,

sattus ta alguses siiski tema mõju alla, riimis uljalt „Staviskit“ „viskiga“ ning otsis eel kõige puante. Kuid see järk möödus ruttu. See idealist ning oma olemasolule transtsendentse mõtte otsija — „jumalaotsija“, nagu ütleksid sakslased — vajas vaiksemaid teid ees kangastuvalle sihile. Ta kuulatles oma sisehäali naiivsema ja teravama kõrvaga ning oskas neid edasi anda puhtamalt. Kuigi Sanga maailmavaateline tung algusest peale oli tugev, väljendus see lüürilisemalt ja hardamalt kui Adamsil, vältides filosoofilist žargooni ning ülivahedaid intellektuaalseid valemeid. Sanga esikteos „Üks noormees otsib õnne“ illustreerib kujukalt eemalenihkumist epigrammist emotsionaalsema väljendusviisi suunas. Kuid tolles raamatus peegelduvad otsingud on veel ebamäärased ja kobavad. Alles tema teise, möödunud aastal ilmunud teosega „M ü r i d“ kujuneb Sanga vaimsus meil selgemini silme ette. Nüüd alles ilmneb, kui kesksel kohal temas asetseb müstilise andumuse tung, püüe välja argipäeva müüridest täielikku osasaamise kirkastavast elamusest, mis võib viia ohvriiidale või ka loovasse ekstaasi. Ka Adamsil on seda tungi, kuid sisemised vastuolud ei lase tal sellele anduda. Sangal need vastuolud on väiksemad, tal on palju enam loomulikke eeldusi harmooniliseks elamuse intensiivsuseks, milles kõik ebakõlad hajuvad. Küll ei puudu temalgi sisetõkked, kuid need seisnevad peamiselt enda väiksuse ja nõrkuse tundes, mitte sisemises kärisemises. Ta on valmis end kogu oma olemusega loovutama ilmutusele, kui see tuleb. Unenäod näitavad talle, kuidas „mulle mu uhke Issand nüüd / taevast ulatab lipu ja mõõga“. Tuul ja meri kutsuvad teda suurde valgusse, kahused kevadõhtud virgutavad südames seda „miskit kallist“, mis moodustab ta elu ülima eesmärgi ja aarde. Eedenilaas on võib-olla rohtunud, kuid mitte hävinenud. Sellele, kellel südames on lapse siirust ja suul lapse palveid, võib töötatud värav avaneda. Siis on ümber „soe ja valge“, „kalli nardirohu lõhnad / viivad üle maise piiri“ ning „mu raske koorem vajub / ainsaks suudluseks Ta käele“.

See usk ülemaisesse kirkastusse ei ole meil kuski ilmnenud sama tugevuse ja puhtusega kui Sangal. See on talle sisendanud rea ilusaimaid ja ülevaimaid luuletusi me uuemas kirjanduses. Tuleb toonitada, et see on midagi sellist, mida meil juba aastakümnete jooksul vaevalt kuski on nähtud. Underil, Alveril, Talvikul on transtsendentse andumuse ja seletumise hetki, kuid nii vahetult hingest kui Sangal ei voola müstilise harduse sõnad vist küll kellelgi teisel. Selles mõttes „Müürid“ on vägagi tähelepandav sündmus me kirjanduses. See on elamusilt ja väljendu-

selt üks kristallselgeimaid, ühtseimaid teoseid, mis meil üldse on ilmunud.

See ei tähenda, et selles oleks monotoonsust. Hoopis vastuoksa, selles pole vähimatki korduvust. Samad põhimotiivid esinevad alati uuel kujul, uues kontekstis, uute varjunditega. Kuigi Sang ei maali kunagi laialt välja detaile, on ta selles kogus üks me peenimaid loodusluuletajaid. Kevade tulekut näiteks pole keegi kujutanud hergemalt ega subtiilsemalt kui tema. Mõne üksiku võrdlusega oskab ta esile võluda terve maastiku, mis on ühtlasi hingemaastik: „Maailm on kõle / kui sõtkutud rukis.“ Keeleliste finesside leidmiseks on tal üsna eriline võime, kuigi ta oma haruldustega iialgi ei priiska ja kuigi nad iialgi ei jäta tahtliku virtuoositsemise muljet. Ta eelistab näiliselt tavalist, kuid väga tundlikult käsitletud vormi, millesse rariteedid liituvad intiimselt, loomulikult, üllatust äratamata, kuid see-eest üldmeeleolu süvendavalt. Keegi ei saa öelda, et ta peenutseks, kuid tal on peenust. Neli rida tema kevadtsüklist andku aimu kunstist, millega ta oskab kooskõlastada sisu ja vormi, jättes oma värside meis kaua järele helisema:

Keegi mind kui lumme vaotaks
raske käega. See on kevad.
Tuules nagu trumme taotaks,
See on kevad. See on kevad.

Need värvid — milletaolisi muide Sangalgi ei leidu kuigi palju — on täius ise. Neis ei ole midagi abstraktset, kuid kogu raskelt pähe hakkav varakevadine joovastus ja iha on selles sees. Pandagu tähele riimi, mis on kunstipäraseimat ning sealsamas endastmõistetavaimat, mida meil riimide alal leidub. Veelgi enam, selle riimi pikka kumisevusse keskendubki kogu meeoleu. Ent kõigest oma briljantsusest hoolimata see koht ei karga välja kontekstist, vaid on selle integraalne osa, kuigi ühtlasi selle tipp.

Bernard Kangro kalduvus müstikale lähenevaiks elamusiks ilmnes küllaldaselt selgusel ja intensiivsusel ta eelmises luuletuskogus, eriti „Tuulelauludes“. Temagi on mõtlik, herk ning vahel introspektiivne, kuid välisilm tähendab talle üldiselt võrratult rohkem kui Sangale. Inimesed ta luules suurt osa ei etenda, kuid selle eest on teda võlunud loodus ning üldse maa-keskkond — taust, millel meie rahva suur enamus on elanud ja elab. Ta loodusetundmise peagu mikroskoopiline täpsus selgus ta „Sonettides“. Ka „Vanadele majadele“ see andis sageli ilmet ja koloriiti. „Reheahjus“ sel on uuesti silmapaistev koht — silmapaistvam kui Kangro teises värsivihus. Sellele lisandub va-

nade talumajade pärimusterikas õhkkond. Nüüd Kangro ei vaatle enam loodust tema enda pärast, vaid see on muutunud imede maailmaks, milles elavad mineviku vaimud ning mütoloogilised olendid. Ühelgi me luuletajaist — peale Underi „Õnne varjutus“ — pole olnud nii intiimset vahekorda meie folklooriga. Ning isegi Underile folkloor on olnud pigemini teadlikuks teemaks kui kõike läbivaks ja täitvaks õhustikuks. Kahtlemata on Kangrogi folkloristlikus temaatikas tükk teadlikku kunstikavatsust, kuid veel sagedamini saad mulje, et see kuulub õhku, mida ta hingab. Kogu olemasolu näib talle muutuvat muinaslooks täis viruskandreid, haldjaid ja seenevanu. Taevaalune on libahunte ja nõidu tulvil, rehealusel liigub kummitisi, hallisõitja ahistab inimesi.

Et Kangro luulelaadist õigesti aru saada, tuleb arvestada, et ta mitmeid oma luuletusi on tegelikult näinud unes. Nad on veel rohkemal määral kui muu inspireeritud luule alateadvuse sünnitised, kuigi autori vormitunne on neist eemaldanud igasuguse amorfsuse. See käib näiteks kogu raamatu võib-olla kõige sügavamalt sümboolse luuletuse „Ajatu mälestus“ kohta, mis olevat vormunud unenäos. Siin autor võrdleb end reheahjuga, milles esiisad, „mustad nagu tondid“, teevad lõpmatut tööd:

Mina olen reheahi,
minu päratumas keres
hõõgub lõõmav tulekahi
keset pikka ööd.

Seda mineviku pikka hõõgust, seda samastumist möödunud põlvede aimuste ja tundlustega näitab kogu teos. Alateadvusest keruvad esile maagilised muistsed pildid. Kõik omandab kummalise videvikuelu. Igal pool peitub legendid — mitte magedaid ja kunstlikke, vaid otse hinge- ja maapinnast võrsunud. Nad võivad olla üllatavad ja erandlikult võluvad, neis vahel sisalduvaist grotesksuse sugemeist hoolimata. Niisugust haruldast naudingut pakub näiteks „Konnad“ — pilt kaevu põhjas „kesk valkjashalle niiskusseeni“ avarat tuult igatsevatest konnadest, kel „õrn südä vastu roideid tuksub“ ja kes istuvad, „kõhnad, roidund / ja silmad hangund tuhmis jääs, / kuid sinihelkjad kroonid pääs“. See luuletus on tulnud otse muinasjuttude maailma südamest ning on ometigi nii õrnalt konkreetne, nii hapralt kindlajoone-line, et see mõttekujutusele muutub veetlevaimaks reaalsuseks.

See maksab paljude teistegi luuletuste kohta. Autor on oma nägemusist tõesti võlutud. Ta näib tihti kaotavat oma maise olemuse ning kaasa kistavat salapärase võimude mängu:

Ainult katuselt vahib üks hiline lõust.

Ma tean: see on tema, jah, tema!

Ta ootab, millal võiks haarata mind,
sest ma olen kui väikene lind.

Tal on kassi pää, tal on kassi suu,
tal on silmaks ümarik kuu.

Nõnda vaim, see „väikene lind“, see „hingeliblik“, mis teinekord võib äkki moonduda kogu minevikku endasse mahutavaks lõõmavaks reheahjuks, elab Kangrol maailmas, milles meie teised luuletajad pole kunagi täielikult kodunenud. Meil on seekord tegemist tõesti „rahvusliku“ luulega, kuid säärasega, mis on ürg-ehtne ja milles peegeldub uueaegselt sensitiivne ja komplitseeritud hingeelu. Mitte igakord pole nende värsside psüühiline pinge maksimaalne, kuid nad on peagu kõik väga peened, täis omapärasest nägemisviisi, delikaatsed, individuaalselt eestipärased ja mõnel puhul suurejoonelised. Nagu Sang, nõnda on ka Kangro sirgunud meistriks, kelles luule elab, kes seda ei tee, vaid kellest see tungib esile isikupäraselt ja spontaanselt, täis aimamatuid üllatusi, kuid põlvnedes alati samast ürgpõhjust. Vorm on Kangrol väga nõtkes, herk, täis peenimaid varjundeid, õrnalt maaliv, väga harva robustseid efekte kasutav, rikka, kuid tagasihoidlikult tarvitatud rahvapärase sõnavaraga. Ta on nagu maalija, kes ainuüksi hallidest ja pruunidest toonidest oskab esile nõiduda värvisümfooniaid, kuigi ta paetel on igaks tarbeks olemas ka kõik muud värvid. Sanga raamatu kõrval Kangro oma tundub mulle mineva-aastase luule originaalseima ja taidurlikema saavutusena.

Sellega ongi käsiteldud mullune tõesti arvestatav algupärane luule. Selle kohta midagi üldiseloomustavat öelda on raske, välja arvatud vahest see, et selles on vähe puht-dekoratiivset või estetistlikku ning et see kaldub lihtsuse poole isegi neil autoreil, kellele stiiliornamentika seni on olnud eriti olulise tähtsusega, nagu Erni Hiir ja Valmar Adams. Muidugi on vahet lihtsuse ja lihtsuse ning ornamentika ja ornamentika vahel. Kärner ja Sang, kes esimesel pilgul näivad võrdselt lihtsatena, vaatavad mõlemad tagasi möödunud sajandi suurromantikasse, kuid see, mis nad sealt üle on võtnud, on erinev, ning hoopiski erisugune on laad, kuidas nad seda on rakendanud. Üks liigub nähtuste pinnal, teisel on väga isikupäraselt ja süvenevat sümboolsust. Samuti võib öelda, et dekoratiivsus Hiirel on palju vähem kooskõlastatud öeldava olemusega kui Adamsil. Adamsi arabeskid, seal kus neid leidub, on omal viisil õige ekspressiivsed, kuna Hiire dekoreeringud sageli näivad tulevat vaid selgema ja ots-

tarbekohasema stiili puudusest. Nüüd ta lõpuks on pääsenud säärasele stiilile üsna lähedale.

Ma ei pea oma ülesandesse kuuluvaks kõigi nende asjaarmastajate ja tarbeluuletajate käsitlemist, kes möödunud aastal on avaldanud värse, olgugi erivihkudena. Mainin neist mõningaid, kuigi võib-olla mõni jääb nimetamata. Teistest parem, sest et siiski õige värsked ja vahel mõnes epiteedis või terves stroofis kaunis originaalne, on M. M. Kivimäe, kuid üldiselt ta „E m a l e“ on pinnaliselt ilutsev ja vormilt ebakindel. Tüsedatoonilisi vemmälvärse igaks elujuhuks pakub Kalev Tõrmi oma kogus „V a n a m e h e v ä r s s e“. Romantitsev ja kahvatu, kuigi vahel õige „kaunikaarne“ on joonis Heinrich Roosi „V a s t u k a j a d e s“. Lapsevärse — mitte palju küpsmaid kui Luuleleiu omad — annab Ella Sööt oma „P a l v e t e s“. Väga „targa“, läbini saamatu ja ühtelugu otse uskumatult maitsetu värsitegijana esineb Tõnis Päi, kelle „K a t k e n d e i d“ esitavad „pihtimusi“ ja filosoferinguid, mida esteetilise kirjaoskamatuses poolest on raske ületada. Mõned nimed jätame sõbralikult mainimata.

Kuid minu ülesanne ei ole enne lõpetatud, kui olen vähemalt üsna lühidalt peatunud 1939. a. värsitoodangu monumentaalseimal saavutusel, August Annisti „Kalevala“-tõlkel. Teose sisust siin ei tarvitse kõnelda, küll aga tuleb toonitada, et selle omapärane võlu eestinduses pääseb haruldaselt hästi mõjule. Annisti luuletõlgete tase ei ole mitte alati olnud ühesugune, kuid „Kalevala“-värsis ta tunneb end täiesti kodus. Paarilkümnel aastal — juba oma Eino Leino „Helgalaulude“ tõlkest peale — ta on sellesse süvenenud, uurides teaduslikult ja püüdes reprodutseerida tegelikult iga selle volti ja voldikest. Nüüd ta on andnud nende harrastuste küpsima vilja, tõlgitsedes meile „Kalevalat“ sellisel kujul, mis teeb ta me kirjanduse ehtsaks osaks. Igaüks, kes on tegelnud luule tõlkimisega, teab, et sõnasõnalise edasiandmisega pole midagi saavutada, vaid et tuleb teises keeles luua midagi vaimult ja esteetiliselt muljelt võimalikult ekvivalentset. See eeldab ühelt poolt suurt filoloogilist asjatundmist, kuid teiselt poolt ka vahendite leidmist algupärandi hõngu säilitamiseks, mida saab teha vaid intuitsiooni ja loova, stiilivaimust juhitud kunstilise inspiratsiooni varal. Seda taasloomingu elaan on Annistil olnud suurel määral. Kasutades me rahvaluulekeele rikkaid aardeid on ta oma tõlkekeelele ühtlasi osanud anda pisut erineva, soome õhustikule vastava varjundi. Võib oletada, et nüüdsest peale „Kalevala“ hakkab muutuma elavaks allikaks ka

meie luulele. Et see võimalus avaneb just praegusel hetkel, mil meie kõigi pilgud on pööratud „Kalevala“ maa ja rahva poole, on ühtesattumus, mis vennasrahva eeposele arvatavasti kindlustab seda suurema mõju. Kullervo sõjasõit on nüüd saanud vägagi aktuaalseks teemaks. Jälgides muistsete laanesangarite saatust projitseerime oma muljed tahtmatult süngelt-eevilisse olevikku.

Ants Oras.

MÖÖDUNUD AASTA EESTI ROMAAN LINNULENNULT.

Möödunud aasta romaanitoodangu kiirepilgulisele vaatlemisele asudes ei saa käesolevalgi korral enne kõike muud mitte väljendamata jätta selle kirjandusliigi ülevaadete puhul otse traditsioonipäraseks muutunud rõõmuavaldust: meie romaan püsib endiselt lugejaskonna huvide keskpunktis, ületab oma välise ulatuse poolest kõik teised liigid ning osutab ses suhtes ikka veel tõusutendentsi. Kui 1938. a. ilmus meil ümmarguselt paarkümmend algupärast romaani ning pikemat jutustust, siis on neid 1939. a. ilmunud tervenisti kolmekümne ümber. Aga ühe käega rõõmu jagades tuleb seda kohe hakata teise käega tagasi võtma: romaanide arvuline tõus on küll väga silmapaistev, kuid suurelt osalt langeb see tõus nende tosinateoste arvele, mis on ilmunud odavais rahvalikes, peamiselt ajaviiteks määratud sarjades ning osalt ka ära- või järeltrükkidena ajalehtede joonealuseist.

Kui viimased aastatoodangu vaatlemisel kohe kõrvaldada, siis jääb lähemaks sõelumiseks järele ainult viieteistkümne romaani ümber, niisiis arv, mida läbistikku on tulnud silmas pidada eelmisilgi aastail. Kui aga sellestki hulgast eraldada veel need, mille tase on keskpärane, siis tuleb tegemist teha üksnes viiekuue niisuguse teosega, mis pakuvad meie romaani alal tõeliselt midagi uut ning väärtuslikku.

Üheks põnevamaks, iseendast keelele kerkivaks üldiseks küsimuseks möödunud aasta romaanitoodangu vaatlemisel on see, kas siin juba on jõudnud kuidagi kajastuda need suured ajaloolised sündmused, mis kogu maailma on vapustanud eriti septembrikuust alates, kas siin valitsevate peavoolude alal juba on jõudnud aset leida mingisugused olulisemad muudatused endisega võrreldes. Üldiselt peab siiski märkima, et viimase aja kõige aktuaalsemaile probleemidele meie romaan pole veel leidnud

mahti reageerida. Meie romaan pole olnud ses suhtes nii noble ajaga kaasa sammuma nagu luule või näidend, meie möödunud aasta romaanile on karakteristikud peajasjalikult needsamad põhisuunad, mis sel alal on valitsenud juba varem.

Aga need sündmused, mis töid tunduvaid muudatusi meiegi ellu, toimusidki alles siis, kui käsikirjad, mis pidid trükivalgust nägema veel möödunud aastal, olid juba enamvähem lõplikul kujul valmis. Ja nõnda võisid kõige uuemad ajameeleolud möödunud aasta romaanides kajastust leida heal juhul ainult mõningais detailides, mis lasksid end tarbe korral muuta käsikirja viimasel lugemisel või trükiparandusi tehes.

See kõik ei tähenda aga kaugeltki mitte seda, nagu oleks 1939. a. romaan üldse hoidunud kõrvale aktuaalsete probleemide käsitlemisest. Väga suur osa möödunud aasta romaanidest on tänapäeva- ning elulähedased, mõned neist isegi aktuaalsed kuni päevakajalisuseni ja seda — olgu juurde lisatud — mitte just halvas mõttes.

Nii on K. A. Hindrey eestlaste ning balti-sakslaste suhteid käsitlev romaan „Ja ilma ja inimesi ma tundsin viimati ka“ meie viimaseaegsete sündmuste taustal otse päevakajaline, kuigi see teos käesoleval juhul päevakaja ilme on saanud ilma autori sellekohase kavatsuseta, osalt lihtsalt asjaolude juhusliku kokkusattumise tõttu.

Suhteid selle meie, nüüd endale uut saatust sepitsema läinud vähemusrahvusega ei käsitle Hindrey ei töö ega poliitilise või sotsiaalse võitluse tähe all, ta vaatleb tööst ja võitlusest kõrvalehoiduvat suvituseelu ühes mereäärises saksa pansionis, kus oma vaba aega veedavad eestlased sakslastega segi ja kus üksteise lähedus ning aja üleküllus paratamatult sunnivad neid muidu nii kokkusobimatuid rahvusi teineteisele lähenema. Seda vastastikust lähenemist soodustavad veel paar erilist asjaolu, millele Hindrey juhib tähelepanu. Nimelt olevat Hindrey väite järgi kogu balti-saksa noorsookasvatuse sihitud sellele, et tütarlastest teha meheleminejaid ning sooja pesa ehitajaid; ja kuna kitsas balti-saksa seltskonnas meeste valik olevat ikkagi üsna piiratud, siis tulevat saksa tütarlastel tahes-tahtmatult pöörata pilgud mujalegi. Teiselt poolt olevat aga eestiline kasvatuse juhitud ühekülgselt tahtest teha tütarlastest intelligente ning kutseinimesi, kes ei pea kodust just suurt lugu; ning see omakorda sundivat koduarmastajaid eesti mehi pöörama pilke saksa seltskonna poole.

Aga kuigi Hindrey romaanis eesti meeste ja saksa tütarlaste vahel kujuneb üsna soojegi suhteid, ei arene need siiski mitte abieluni. Tõkked mõlemapoolsete, eriti aga saksapoolsete vanade traditsioonide näol osutuvad nii suurteks, et kumbki pool ei usalda neid julgemalt murdma hakatagi.

Mõningate armastussuhete kujunemise järgi muidugi ei saa otsustada kahe kõrvuti elava — või nüüd siis juba õigupoolest kõrvuti elanud — rahva kõigi võimalike suhete üle, aga Hindrey esitab armastusvahekordadesse puutuva ainetiku kõrval muudki materjali ning jõuab sellegi najal järeldusele, et kõnealused rahvad igal tingimusel ometi jäävad lõplikult teineteisele võõraks. Säärane lõppotsus ei ole meile uudiseks, aga raskuspunkt ei langetegi õigupoolest sellele. Meid ei paelu siin siiski mitte niivõrd Hindrey problemaatika ja selle aktuaalsus kuivõrd see meie keskel nüüd juba üldiselt kaotsiminev asjatundlikkus, mis autoril on balti-sakslaste elu-olu ja vaimulaadi suhtes. Ses mõttes on Hindrey romaan kui mitte muud, siis omal kombel ikkagi väga silmapaistev kultuurilooline dokument. Ja sellest küljest asjale lähenedes ei tarvitse see meid eriti häiridagi, kui Hindrey teos oma teiste omaduste poolest ei tõuse ta varasemate romaanide tasemele, kui siin kohati käsitluse kergus muutub sõna otseses mõttes följetonismiks, kui korra ja kommete nõudmises muututakse lausa pealetükkivaks, samal ajal aga enda korratust ja kommete-puudust õigustatakse peene *nonchalance*'iga, kui teiste teadmatus puhul mõnel võib-olla väga kitsal spetsiaalsel alal ei leita küllalt pilkelisi väljendusi, samal ajal aga ise eksitakse üldiselt tuntud faktides, ja kui siin leidub muidki pahandavaid vastuoksusi.

Mitmesuguseid tänapäeva probleeme haarab väga kindla servitiseadmisega ka aastatoodangu vahest kõige silmapaistvam romaan, A. H. Tammsaare „Põrgupõhja uus Vanapagan“, kuigi see väliselt on surutud raamidesse, mis oma muinasjutupärase päritoluga võivad esile kergitada kujutluse teatavast elukaugusest.

Kohtlase ekspluateeritava ja salakavala ekspluateerija, võiks öelda ka primitiivse looduslapse ja moodsast tsivilisatsioonist rikutud tänapäeva-inimese põnevalt arenev vahekord laseb end sümboolsena seada ükskõik missugusesse aega, kuid see on ülejäägita rakendatav ka käesolevas ajas. Ja õigupoolest just tänapäevaste olude taustal saabki see romaan selle pingele, mis sunnib meid iga kord kaasa elama peaaegu igale mõttekäigule kuni teose lõpuni.

Aga nagu varem nii on skeptiline Tammsaare siingi eeskätt kaasakiskuv arvustajana, küsitlejana, probleemide mitmepoolse valgustajana, mitte niivõrd kindlate vastuste andjana, sihtide-seadjana, teenäitajana. Me jälgime äärmise põnevusega, kuidas teatavast kinnismõttest haaratud ekspluateeritav laseb end välja kurnata mitte millegi ees peatuma jääval ekspluateerijal, sama põnevus jätkub ka siis, kui kurnatav lõpuks ometi hakkab olukorrast aru saama ning taipama, kelleks on tõeliselt see kujuteldav sõbramees, ta kurnaja. Aga kui ekspluateeritav tõstab mässu ning selles mässus lõpuks hävitab mitte ainult ekspluateerija, vaid ka iseenda, siis paneb see absoluutne väljavaadete puudumine meid lausa kohmetama. Meil kerkib paratamatult üles küsimus, milleks oli siis tarvis nii äärmiselt teravalt näidata seda verist ülekohut, mida teeb Kaval-Ants Vanapaganale, kui on selge, et iga mäss Antsu vastu on ometi mõttetu. Kui on selge, et väike vastuhakk toob Antsule ainult kasu: põletad ta hooned, lõhud mööbli, hävitad loomad — kõik on kõrgelt kinnitatud, kõige eest saab Ants koguni rohkem, kui oli väärt hävitatud vara. Ja kui on selge, et suuremas vastuhakus tapad küll Antsu, kuid hävitad ka iseenda.

Aga sellest pessimistlikust, kõige olemasoleva tühisuse poole viitavast lõpplahendusest hoolimata pakub Tammsaare romaan ometi äärmiselt rohkesti sellist, mis aitab kaasa suurema selguse saavutamiseks tänapäeva põletavamate sotsiaalsete, kultuuri-liste ja eetiliste küsimuste hindamisel. Ka puht-kunstilisest seisukohast on „Põrgupõhja uus Vanapagan“ oma suurema keskendusega ilmsesti kõrgemal tasemel asetsev kui Tammsaare kaks viimast romaani, ta „Elu ja armastus“ ning „Ma armastasin sakslast“.

Vähemalt esimese poole ulatuses on küllalt aktuaalne ka Johannes Semperi romaan „Kivi kivi pääle“, vähemalt niivõrd, kui võrd see sisaldab moodsa seltskonna ja 7—8 aastat tagasi asetleidnud poliitilise elu arvustust. Kuid pearõhk langeb selles romaanis siiski enam või vähem üleajaliste psühholoogiliste nähtuste vaatlemisele. Haarates ühe arhitekti elust mitte just väga valjult piiratud ajajärgu, sisaldab „Kivi kivi pääle“ näilikult juhuslikus korras kõike, mida see elujärk pakub.

Kui Hindrey iialgi ei väsi rõhutamast, et korda on vaja, kombeid on vaja, läbikäimist korraldavaid, kõigile kohuslikke üldreegleid on vaja — siis Semper vastupidi sellele sooviks näha võimalikult suurt vabadust. Vestlus, käitumine, kombed — kõik on võtmas liiga pühalik-tarretanud-igavat kuju, kaevatakse tema

romaanis. Kuid Semper ei eelista vabadust mitte ainult igapäevases käitumises, vaid ta näib kõrgelt hindavat ka vabadust, iga-suguseist tardunud reegleist väljaspool asetsemist kirjanduslikus loominguski.

„Kivi kivi pääle“ algab seltskondlikku ja poliitilist elu valgustavana, tavalisest mõnevõrra suurema psühholoogilise kallakuga romaanina, käändub siis aga keskel puht-psühholoogiliseks romaaniks.

Ja samasuguseile ootamatuile pöördeile võime me sattuda nii mõnes muuski suhtes, kui me sellest romaanist tahaksime läbi ajada sihte klassilise vormikindluse otsimiseks.

Selle endale lubatud võimalikult suure loominguvabaduse — või kui lähtuda range reeglipärasuse seisukohast, siis võiks öelda ka ebajärjekindluse, juhuslikkuse — tulemuseks on see, et me ei saa Semperi romaanist eriti keskendatud üldmuljet. Teos tervikuna hajub meie kujutluses ähmaseks, meie mällu ei jää kestmalt mitte mingit tugevamini rõhutatud, teose üksikuid osi kindlamalt siduvat põhi-ideed, mitte mingit eriti teravat miljööpilti, ka mitte ühtki silmapaistvamalt plastilist tegelaskuju, kui maha arvata Kiki, igapäevale igal ajal teenete osutamiseks valmisolev veider tütarlaps. Meiegagi on lugu täpselt samasugune nagu ühe tegelasega Semperi romaanis, kes katsub meenutada teise tegelase liigutusi, pilku, näoilmet ja kelle pingutused kõik osutuvad asjatuiks.

Seda võimetust täpsemalt meenutada teise tegelase kuju ning liigutusi seletatakse romaanis sellega, et meenutatav on liiga lähedane meenutajale. Ja ka lugeja seisukohast vaadatuna peitub liigses läheduses teine põhjus, miks Semperi teose suhtes ei teki selgemat ülevaatlikkust ning perspektiivi. Semper ise on oma ainestikule liiga lähedal ning talutab lugejagi sellisesse vahetusse kaugusse käsitledavaist nähtustest, et me näeme ainult detaile, mitte tervikut.

Kui umbkaudselt kasutada üht mäletatavasti Semperi enda pilti, siis võiks „Kivi kivi pääle“ autorit võrrelda sellega, kes muru vaatlemiseks valib pimedas öö ja elektrilambi. Elektrilambi tugevas, kuid piiratud valgusringis me tõepoolest võime muru katvas rohus avastada üsna paljugi, mida teissuguseis tingimustes ei märka, aga kui me üksikute valgusringide kaupa valgustaksimegi läbi kogu muruväljaku, ei saaks me sellest tervikuna ometi mitte mingit selgemat kujutlust. Selle viimase saaksime me ikkagi ainult päeval, mil valgus tuleb kaugemast allikast ning haarab vaadeldava täielikult.

Aga niisama vähe kui loodusteaduses on luup ning mikroskoop põlatav, niisama vähe saab ka kirjanduses põhimõtteliselt vastu olla detaile väärtustavale käsitlusele. Detailide jälgijale ongi „Kivi kivi pääle“ väga rikkalikuks kunstivaraaidaks ning samuti valmistab see romaan rõõmu ka sellele, kes pole ükskõikne painduva, suurest kirjanduslikust kultuurist tunnistust andva sõnastuse vastu.

Veel rohkem kui Semper tegeleb üleajaliste psühholoogiliste küsimustega Pedro Krusten romaanis „Kalle Jaanus e kättemaks“.

Pedro Krusten esitab mänglevalt mingi psühholoogilise hüpoteesi, ta lubab lugejal sellesse suhtuda kahtlevalt ja ta jätab mulje, et see temale endalegi pole kesteab kui tähtis või tõsine asi. Sealsamas hakkab ta aga otsekui prooviks esitama juhuslikke tõendusi siit ning sealt, ta koob oma veidravõitu kirjut kangast ikka edasi ning edasi, kuni saame järjest rohkem haaratud ja hakkame lõpuks uskuma sedagi, mis esialgu paistis meile hoopis võimatuna.

Pedro Krusteni romaani taust on reaalsem kui paljudel neil romaanidel, mis taotlevad olla täisverd realistlikud. Ta ei nimeta oma teose tegevuspaika ebamääraselt pea- või suurlinnaks, ta nimetab selle otseselt Tallinnaks. Ta liigub läbi selle linna, tänavaid ja kõike muudki nende õigete nimedega nimetades. Kuid need lilled, mis võrsuvad sellest reaalsest pinnasest, on ometi vähemalt esimesel silmapilgul väga kummalised.

Kalle Jaanus, see Krusteni veidravõitu nimega kangelane, on kunstnikukalduvustega keraamikatöeline, ta on boheemlik oma välimuselt, kuid samal ajal puritaanlik oma hingelt. Ta kannab kunstnikukaabut ja imeb kunstnikupiipu, kuid nõuab tütarlastelt karsket minevikku ning valju kuulumist üheleainsale mehele.

See suuri vastuolusid endas kätkev veidrik ajab oma kummalise käitumisega naise, keda ta armastab, ise võhivõõra mehe kaenlasse, kuid püüab teda samal ajal siiski kindlamini siduda endaga, kasutades selleks isegi jõuga terroriseerimist. Kui ses olukorras ärahirmutatud naine kummalisest armastajast lahtisäämiseks lõpuks lavastab tapmiskatse ning Kalle Jaanus süüdistatavana, kuid tegelikult süütuna süüpinku läheb, selgub üllatuseks, et see imelik süütu ometi tunnistab end süüdlaseks.

Krusteni probleemiasetus on oma erakordsusest ja kitsusest hoolimata küllalt huvitav üldiseltki, Krusteni tähelepanekud on teravad, ta on endisega võrreldes süvenenum, kuigi mitte just väga sügav, ta on värske ja elav, kuigi mitte jõuline. Kahjuks

pole ta aga pääsenud teatavast temale seni ikka omasest visandlikust laadist ning seetõttu ei ole muljed romaanist esialgsest lugemispõnevusest hoolimata ometi mitte eriti kestvad.

M a i t M e t s a n u r k, meie uueaegse ajaloolise romaani pioneer ning nüüd, mil see žanr näib olevat juba moest minemas, võib-olla ka üks selle viimaseid harrastajaid, on oma möödunud-aastases ajaloolises romaanis „T u l i t u h a a l l“ näilikult kõige tänapäevakaugem, kuid ideeliselt seovad tedagi nii mõnedki üsna tugevad niidid käesoleva ajaga.

Rootsi aja lõppjärk, mida käsitleb Metsanurga romaan, see aeg, mil eesti talupoeg ühelt poolt üha edukamalt võis hakata võitlema oma õiguste eest ja mil teiselt poolt armutult inimesi maha niitis näljahäda ning kauge kõminana juba ähvardamas oli kõike laastav sõda — see aeg pakub ajaloolisele romaanile küllalt tänuväärset ainet. Oli suur aeg nii paremat tulevikku töötavate väljavaadete kui ka silmapiiri lausa pimedaks varjutavate katastroofide poolest. Oli aeg, mil saatuslikku tuulekeerisesse tõmmati mitte ainult mõned üksikud rahvaliidmed, vaid igaüks, oli ta siis mõisnik või ametnik, kaupmees või käsitööline, jõukas talumees või viimane teoline. Lükati liikvele laiad massid, puhkesid lõkkele kired, käis võitlus elu ja surma peale.

Selle erakordse aja raamides kujutab Metsanurk ühe Tartu lähedase taluperemehe võitlust ühelt poolt mõisnikuga, õigemini mõisarentnikuga, kes kohtleb ebaõiglaselt oma talupoegi, ja teiselt pool näljahädaga, mis nuhtleb inimesi veel julmemalt kui inimesed ise üksteist. Niisiis ühelt poolt võitlust sotsiaalse ülekohtu vastu, teiselt poolt aga võitlust loodusega.

Võitluses mõisnikuga saavutab Metsanurga romaanikangelane oma õiguse, kuid võitluses loodusega on kõik võrdselt jõuetud. Terve suvi läbi kallavate vihmade, külma kevade ja varajaste hallade vastu ei aita miski nõu. Siin ei jää muud teha, kui passiivselt kannatada ja loota, et füüsiliselt tugevamad ometi elavad üle rasked ajad ning säilitavad „tule tuha all“, mis siis, kui loodus taas muutub heatahtlikumaks inimeste vastu, jälle lööb lõkkele.

On omajagu üllatav, et Metsanurk, keda väga tihti on peetud meie kirjanduse suuremaks mässumeheks, isegi nii erakordse aja raamides, nagu seda oli XVII sajandi lõpp, isegi nii raskeis heitlustes, nagu kujutab neid käesolev romaan, ometi ei poolda sotsiaalses võitluses mitte revolutsioonilisi, vaid evolutsioonilisi meetodeid.

Olgugi olukord äärmuseni meeleheitlik, autori sümpaatiaga varustatud romaanikangelased eelistavad igal juhul võidelda vaid

legaalseste vahenditega. Nad võivad teada, et võitluses oma õiguste eest nad kunagi ei leia arusaamist alamates instantsides, kuid nad käivad sellest hoolimata valju subordinatsiooni teed. Mõisniku ja talunikust kohtumehe juurest maakohtusse, sealt asehalduri ja edasi kindralkubeneri juurde. Nad lähevad kas või kuningani, kuid ikka ainult seda teed mööda, mille näitab käimiseks ette seaduslik kord.

On lausa imestamapanev, et revolutsiooniliselt ei mõtle mitte hädas ägav eesti talupoeg, vaid seda peab tema eest tegema suhteliselt ikkagi võrratult paremais tingimustes elav saksa linnakodanik. Miks ometi ei raputa need inimesed, kes nii palju peavad kannatama, oma iket maha jõuga, seda ei küsi Metsanurga romaanis mitte talupoeg, vaid kaupmees.

Seda ei tegevat õige inimene, ütleb Metsanurga romaani peategelane, kui tuleb jutt vägivaldsest ikke maharaputamisest. Jõuga ei saavat midagi saavutada, tulevat hoida tuli tuha all ja hellitada lootust, et kunagi vahest ometi koidab õigus.

Legaalseste võitlusvahendite tarvitamise ja nende mittetõhususe korral passiivse lootuse ülistamine — see on ideeliselt karakteristlik Metsanurga uuele romaanile.

„Tuli tuha all“ on üks tüübirohkemaid Metsanurga teoseist. Vist mitte üheski oma varasemas romaanis pole ta liikuma pannud nii suuri masse, pole ta nii üksikasjaliselt ja nii teravalt välja joonistanud äärmiselt suurearvulist tegelaskonda. Näeme uhkeid ja iseteadlikke, ennem murduvaid kui painduvaid talupoegi, näeme aga nende kõrval ka teisi, kes on küll uhked ja paindumatud, kui on tegemist sulastega, kuid kes samal ajal alandavad end põrmu mõisniku ning teiste ees, kes on asetatud talupojast kõrgemale. Näeme tüüpilisi sulaste, talupoegade, mõisnikkude ja kaupmeeste esindajaid, kuid näeme nende kõrval ka terve rea erandkujusid, mis mõjuvad otsekui mingisugused haruldased aialilled tavaliste põllulillede hulgas.

Aganõnda nagu Metsanurk on suutnud tegelaskujude poolt väga mitmekülgset esitada nii tüüpilist kui ka erandlikku, nõnda on ta olustikukujutuseski suutnud olla tähelepandavalt avar nii üldiseloostava kui ka erandliku nägemises ning kujutamises. Talu- ja mõisaelu tavalisemad pildid kõrvuti näljaaja erakordsete miljööpiltidega — nii ühtede kui teiste suhtes on Metsanurgal olnud õnnelikku kätt valikutegemisel ning välja-joonistamisel.

Metsanurga romaani sisulised väärtused on igatahes tähelepandavalt suured, vähem uut pakub „Tuli tuha all“ aga puhtvor-

miliselt. Ent kuigi ses suhtes me siit ei leia seda, mis mõjuks üllatusena, kujutab see romaan ometi Metsanurga vormialaliste saavutuste küllalt head kokkuvõtet ning tõuseb seega vormigi poolest kirjaniku teiste paremate romaanide kõrvale.

Nende möödunud aastal kõige silmapaistvamalt esinevate, ammu tunnustust leidnud autorite kõrval on „Looduse“ värskeid talente otsiv romaanivõistlus sügisel suhteliselt küllalt tähelepandavana esile kergitanud juba aasta varem teatava tunnustuse saavutanud Mardika tema romaaniga „Konarlik tee“.

Nagu Mardika „Tint“ oli asjatundlikuks kujutuseks ühe ministeeriumi kantselei elust, nii on „Konarlik tee“ väga heaks olustikupildiks advokatuuri alal tegutsevate isikute elust ja ka üldse Tallinna elust. Aga kui „Tindi“ rohke tegelaskonna käsitlus psühholoogilisest küljest võetuna oli veel võrdlemisi pinnaline, siis on nüüd sellegi poolest asi tunduvalt paranenud süvenemise sihis. Samuti on Mardikas ka sõnastuselt endisega võrreldes muutunud palju stiiliteadlikumaks ning painduvumaks.

Mis siin aga siiski küllalt tugevasti häirib, see on teose idee-line rakendus või õigupoolest rakendamatus. Oma tegelaste seinast seinani pahelises õhkkonnas liikudes näib autorgi olevat kaotanud vajaliku eetilise mõõdupuu ning perspektiivi. Meile ei ole mitte täiesti selge, kas ei ole viimati ka autori seisukoht see, mis on ta tegelastel, nimelt et ilma natukese valetamiseta ja varastamiseta elust ikkagi läbi ei saa.

Ka „Tindis“ esitatud tegelased olid Mardikal peaaegu eranditult sügavasti pahelised, kuid seal aitas seisukohta võtta autori osalt irooniline, osalt humoristlik suhtumine kirjeldatavasse oludesse ja tegelastesse. Käesolevas raamatus ei ole aga märgata ei irooniat ega huumorit, nagu pole siin muudki, mis meile ses suhtes tooks selguse. Ja nõnda kaldub see teos sattuma nende meie kirjanduses ikkagi üsna haruldaste raamatute hulka, millede suhtes tõepoolest kuidagi on õigustatud suurema positiivsuse nõue.

Võrreldes kõne all olnud teostega kaldub ülejäänud romaanide väiksem paremik vähemal või suuremal määral keskpärasusse, suurem enamik aga isegi alla selle.

August Mälgu ette suurt kõmu sünnitanud romaan „Kivid tules“ väärib tema juures peatumist eeskätt ehk just selle kõmu pärast, mis on talle laias lugejaskonnas pinda valmistanud, mitte aga puhtkirjanduslike omaduste pärast. Oma laadilt ei ole Mälgu uus teos ei miljööromaan, nagu senised

Mälgu paremad romaanid, ega ka psühholoogiline romaan, mida see vahest taotleb olla.

Psühholoogilise romaanina ei ole Mälgu romaanil mitte ainult see üsna põhiline puudus, et selle kõige olulisem konflikt on rajatud puhtakujulisele juhusele. Psühholoogiliselt romaanilt kaldume me ikka ootama mingisuguseid hingeelulisi avastusi, mingisuguseid ilmutusi, mis tavalisele silmale jäävad tabamatuiks. Sääraseid ilmutusi Mälgul ei ole. Me ei saa mitte öelda, nagu oleks autor hingeeluliselt ebausutav, sest seda ei ole Mälk mitte. Kuid ta on liiga tavaline, liiga endastmõistetava piirides liikuv, liiga pinnaliste nähtustega tegelev või nähtusi liiga pinnaliselt vaatlev.

Ja nõnda kaldub lugeja huvi siingi ikkagi selle poole, mis romaanis ei ole küll mitte esikohal, kuid millega Mälk üldiselt siiski paremini saab hakkama kui oma tegelaste hingeelulise kujutusega. See kaldub ka selles Mälgu romaanis miljöole, kaevurite elu-olu nähtuste jälgimisele.

Olgugi Mälk siin miljöökirjeldajanagi pinnalisem kui varem ja olgugi ta järeldused ühekülgsed, sellena annab ta siiski parima, annab selle, mis lubab ta romaani asetada kõrvuti teiste möödunud aasta keskmise väärtusega romaanidega. Liiatigi kui me arvesse võtame Mälgu enda väidet, et kaevurite elu on alles niivõrd kujunemisjärgus, et sel väga teravat eri-ilmet veel ei olegi. Loomulikult ei saa siis — kui see nii peaks olema — sellest veel kirjutada ka väga terava eri-ilmega romaani.

Ülejäänud romaanide juures on põhjust veelgi vähem peatuda, kuigi üks või teine neist ühe või teise omaduse poolest võib mõningat huvi pakkuda. Nii näiteks leidub *J a a n K ä r n e r i* romaanis „*Öösiti kumavad linnad*“, millest esialgu on ilmunud ainult esimene osa, väga südamlikku taluelukujutust, *R i c h a r d R o h u* romaanis „*Kuldseid päevad*“ häid hingestatud loodusekirjeldusi ning mõningaid omapäraselt nähtud tegelaskujusid ja ta teises romaanis „*Talulapsed*“, mis jääb järgnema nagu *Kärneri* romaangi, mõni üsna terav joon talu elust-olust ning tüüpidest. *A. H i n d i* „*Tulemees*“ pakub uudseid tähelepanekuid meremeesteelust ning ühe noore poisi üsna huvitava arenguloo, *E n n K i p p e l* populariseerib „*Jüriöö*“ ja samuti ka sel aastal lõpuleviidud „*Issanda koertes*“ päris värvikalt eestlaste ning liivlaste vanemat ajalugu, samuti on *Kippel* humoristlikus kaasajaromaanis „*Kuldvasikas*“ suutnud küllalt teravasti ning ühtlasi tugeva rahvapärasusega tabada mitmesuguseid maa-aleviku omapärasusi.

Hoopis tähelepanuta ei tarvitse jääda ka Ernst Krusteni „Org Mägedi armastus“, milles kujutatakse küllalt isepärast, haiglasi jooni omavat armastuslugu. Samuti pakuvad nii mõnegi joonega omajagu huvitust Salme Kaburi „Reet Tammiku“ ja varalahkunud Helga Pärlisillaotsa „Karjäär“. Kui aga minna siit veelgi kaugemale, siis kohtame juba igal sammul teoseid, mille saatuseks on paratamatult unustus.

Kuid see ei tarvitse meid eriti kurvastada, kuna aastatoodang ometi pakub nii tähelepanuvaid teoseid, nagu seda on kõne all olnud Tammsaare, Metsanurga, Semperi ja Hindrey romaan. Nende eripalgeliste autorite eripalgeliste teoste juures võime ometi leida nii mõndagi, mille puhul ka kõige lahkuminevamate vaadetega ja maitsekalduvustega lugejad jõuavad üksmeelse tunnustuseni.

Oskar Urgart.

A. GRENZSTEINI OSA EESTI KIRJAKEELE ARENDAMISEL.

Ado Grenzstein on eesti kultuuriloos tuntud peamiselt ajakirjanikuna ja poliitikuna. See tegevus on jätnud talle teatava ebameeldiva paiste. Kodumaa kitsastes oludes poliitikuna tegutsedes ei suutnud ta endale erakonda luua ega sõpru koguda. Grenzstein oli individualist, tegelikus elus nõrk organisaator, iseloomult hell ja umbusklik, kaaslaste vastu aga sallimatu. Ta komistas tihti ja tüdines sageli oma tööst. Seetõttu kannabki kogu tema tegutsemine teatavat pealiskaudsuse ilmet. Vastavad eriuurimused (vt. Fr. Tuglase „Ado Grenzsteini lahkumine“, Tartu, 1926) on andnud temast negatiivse pildi, milliseid seisukohti hiljem enam kontrollitud ei ole. Käesoleva töö ülesandeks on püüda mõnevõrra selgitada Grenzsteini osa eesti kirjakeele arendamisel ja uuendamisel. Grenzsteini jäävaks positiivseks tööks on ikkagi tema äratus- ja haridustöö koolides, raamatuis, ajalehtedes ja seltsides, eesti keele arendamine ja folkloristlikkude sugemete kogumine. Keeleliste küsimuste vastu on ta elavat huvi tundnud eriti oma ajakirjandusliku karjääri algul. Hiljem näib poliitika haaravat kogu ta huvi ja energia.

Grenzsteini ajakirjanduslik tegevus algas 1881. aastal „Eesti Postimehe“ toimetaja kohale asumisega. Sama aasta lõpul asutas ta juba oma ajalehe „Olevik“, mida ta toimetas 20 aastat. Neis

kahes ajalehes on avaldatud suurem osa tema keelelisi küsimusi puudutavaist kirjutistest. Artiklite arv, millest mitmed läbistavad seeriatega viisi mitmeid numbreid, ulatub ligi kolmekümneni. Osa kirjutisi langeb ajaliselt aga ka varasematesse aastatesse, kui Grenzstein veel Viini pedagoogiumis õppis ja sealt aeg-ajalt kodumaa lehtedele kaastööd saatis. Kõiki neid kirjutisi ja sõnavõtte on alljärgnevas püütud kasutada.

1.

Kõiki tähtsamaid õigekeelsuse põhimõtteid on Grenzstein tundnud juba 1879. aastal, kui ta õppis veel Viini pedagoogiumis. Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (EKIA) leidub nimelt dokument (dateeritud Viinis 24. 12. 1879), mis sisaldab Grenzsteini arvustuse dr. M. Veske teose „Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis“ kohta.

Seal kirjutab Grenzstein:

„Kirjanik tahab kirjaviisi parandada, aga ei seleta meile mitte mis-suguste juhtmõtete (Principien) järele ta seda teeb... Kes kirjaviisi teaduslikult parandada püüab, peab enesele järgmised punktid ette panema, neid üksi ja ükstõise vastu ära kaaluma ja siis nende nõudmistele järele oma otsusi üles seadima, muidu ei või ta tööl selgust ega kindlust olla.

Need punktid on:

- 1) keele häälte sündmus (historika Princip);
- 2) praegune rääkimise viis (geografia-dialektika Princip);
- 3) räägitava häälte täieste tähendamine (phonetika Princip);
- 4) praegune pruuk (usuelles Princip);
- 5) võimalikult lühikese aja ja väikese jõukuluga täielik kirjutamine (ökonoomia Princip);
- 6) kirja kerge õppimine (pädagoogika Princip);
- 7) kirja ilu (ästhetika Princip).“

Nii tuleb siis Grenzsteini arvates õigekeelsuslasel ja kirjavii si parandajal arvestada järgmisi printsiipe: 1) keele ajalugu (keeleeajalooline printsiip), 2) murdeid (rahvakeelsuse printsiip), 3) foneetilist printsiipi, 4) kirjakeele uusust, 5) ökonoomia printsiipi, 6) õppimise kergust (pedagoogiline printsiip) ja 7) ilu printsiipi.

Siinjuures jääb teadmata, kust Grenzstein need põhimõtted ja terminid on võtnud, sest, nagu ta ise samas kirjas märgib, ei olnud ta „mitte keeleteaduse (Lingvistika) pääle õppinud“. Allikatena võiks arvestada muidugi toliaegseid paremaid saksa grammatikaid.

Sama dokument selgitab mõnevõrra ka Grenzsteini enda õigekeelsuslikke vaateid. Et Grenzstein ei poolda keeleeajaloolist printsiipi, võib järeldada järgmisest kohast: „Ehk ta küll

vanemat keelt täielikumaks peab (Keeletargad on siis Darwini vastased!), siiski kirjutab ta nooremaid lõppusi: kirjutud, nime- tud jne.“

Samuti näib Grenzstein ka geograafilise printsiibi suhtes eitaval seisukohal asuvat: „Kui ühekülgseks aga viltu mõtte eest võitlemine teeb, näitab meile iseäranis selgeste lk. 45, kus lustlikult lugeda on: „Võrrelda mõistab üksi Tallinna keelt rääkija“.“

Ökonoomilist printsiipi peab Grenzstein tähtsaks. Nii kirjutab ta näiteks mõned read edasi: „Kui inimesed kõige üle ilma oma töö nii seadvad, et sest võimalikult palju kasu saaks, mispärast peab siis siin 5. punkt kõrvale jääma?“

Samuti rõhutab ta pedagoogilist ja esteetilist printsiipi, kritiseerides Vesket:

„Kui meie rahva suust, ka kirjakeeleliselt Kesk-Tallinnamaalt, mitte igat külatänava kõnekäändu ja kõrtsinurga ütelust kirjakeelde vastu ei võta, mispärast peame siis ühe murraku hääli sulase kombel, ilma 7. punkti pääle vaatamata, vastu võtma ja mieel ning kieel, lauud ning lauut, arrsti, arssti või arstti kirjutama ja rääkima? Ma panen ikka imeks, et kirjanik, kes esimesest punktist, mille külge enamiste kõik keeleuurijad rippuma jäävad, õnnelikult mööda läheb ja seega näitab, et ta mitte mõtlemata tõiste jälgedesse ei astu, vaid ise teed teha võib, ommeti tõises küljes jälle eksituse sisse sattub, kui ta ainult 2. ja 3. juhtmõtte najal terve raamatu kirjutab ja meie kirjutuse viisi üles chitada tahab.“

Nagu eeltoodust selgub, avaldab Grenzstein õigekeelsusküsimusis täiesti ratsionaalseid ja oma aja kohta ootamatult moodsaidki vaateid.

2.

Suur enamik Grenzsteini keelelisi küsimusi käsitlevaist kirjutistest on ilmunud just ajaleheveergudel. Need on esitatud sageli piltlikus kõneviisis, paljude seletuste ja rahvapäraste väljendustega, et asja primitiivsele lugejale selgeks teha ja lähedale viia.

Grenzstein on teadlik, et ajakirjandus rahva haridust peab tõstma ja arendama ning rahvuslikku teadvust süvendama. Rahvahariduse ja rahvusliku enesekindluse üheks tähtsamaks aluseks peab Grenzstein aga kultiveeritud keelt:

„Tahab keegi üht rahvast alal hoida, siis peab ta selle rahva keelt katsuma alal hoida; tahab keegi üht rahvast ümberrahvustada... siis peab ta rahvale uue keele suhu muretsema“¹⁾.

1) Olevik 1883, nr. 47.

Ta rõhutab, et 1883. a. seadus vene, saksa, eesti ja läti keelele kohtutes samad õigused annab. Sellest seisundist ei tohi keelt lasta mitte tagasi tõrjuda:

„Tuleks praegu aga ilmsiks, et Eesti ja Läti keel alles nii puudulikud on, et nad seks ei kõlba, milleks kõrge käsk neile luba annab, siis saaks vahest see käsk tagandatud ja meie võiksime „40 aastat rahuliste oodata“ (2).

„Olevik“ toob järjekindlalt ka Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekute protokolle ja resolutsioone. Eriti 1886. a. „Olevikus“ leidub terve seeria J. Kurriku poolt esitatud ettepanekuid „Üleüldiselt pruugitavaks keeleviisiks“, mis haaravad nii ortograafilisi kui ka morfoloogilisi ja leksikaalseid küsimusi.

Eriti suuri nõudeid asetab Grenzstein ajakirjandusele keele leksikaalsete uuenduste puhul:

„Tehku iga Eesti ajaleht enesele kohuseks, et ta iga aasta mingisuguse teadupõllu tarvis ühe jau uusi sõnu loob...“ (3).

Grenzsteini ajakirjanduses ilmunud kirjutised võiks sisuliselt jagada kahte liiki: 1) grammatilised ja foneetilised küsimused ning 2) purism ja leksikaalsed ettepanekud.

Grammatilised ja foneetilised küsimused.

„Eesti Postimehes“ avaldab Grenzstein üleskutse „Eesti õigestkirjutuse parandajatele“ (4).

Ta leiab, et alaline paikamine ja parandamine midagi ei aita, vaid keel tuleb ehitada kindla korra järgi kindlale alusele. Sealjuures toob ta illustreerivaid näiteid saksa keelekorraldusest, eesotsas lingvist dr. Frikega.

„Meie õigestkirjutus saagu võimalikult täieliseks tehtud!“ (5).

Järgnevad „Tääduse nõudmised“:

1) Sõna elulugu saagu kirjas tähendatud (näit. n'ad näitab, et nad < nemad).

2) Sõna isiloom — mitte väline nägu — saagu hoitud (näit. tuba, toa, tua).

3) Iga hääli saagu omalt kohalt täieste tähendatud (eesti keelel pole omane saksa märkimisviis, kus pikk vokaal märgitakse järgneva ühekordse tähega, näit. er kam, ja lühike vokaal järgneva kahekordse tähega, näit. Kamm).

4) Saagu mõistuse põhja pääl kirjutatud (s. o. igale häälikule vastaku oma täht ja vastupidi).

2) Sealsamas.

3) Olevik 1884, nr. 37.

4) Eesti Postimees 1876, nr. 50—52.

5) Sealsamas.

Edasi esitatakse veel „majapidamise (ökonoomia) ja kooli (pedagoogika)“ nõudmised.

Samas kirjutises toob Grenzstein selgitavaid näiteid ka eesti keele häälikulise külje kohta, esitades üsna tabavaid arvamusi näiteks eesti keele häälikute kvaliteedist ja kvantiteedist. Antud tabelleis leidub üsna häid foneetilisi tähelepanekuid. Nii on esitatud peale tavalise kolmanda välte veel eriline ülipikkuse aste, näit.: 1. välde „keda“, 2. välde „keeda (sööki)“, 3. välde „keetma“ ja ülipikk „keeta“. Samuti on püütud üksikute ebaselgete häälikute kvaliteeti võimalikult adekvaatselt edasi anda, kasutades selleks koguni erimärki, nagu näit. „més“.

Diftongide juures eraldab Grenzstein samuti kolme välde, näit.: 1. välde „vi'l“ (diftong ei), 2. välde „heina (aeg)“ ja 3. välde „heina (tegema)“.

Tabelite kokkuvõte annab talle resultaadi, mille järgi „eesti keeles on 12 umbhäälelist, 12 täishäälelist ja 12 kahehäälelist ja igal häälel on 3 välde“⁶⁾.

Diftongide kohta esitab ta järgmise seletuse:

„Kahehäälelistes on kaks täishäälelist kui ühte sulanud. Mõlemad on ühepikused, aga kõvem toon ehk rõhk on esimese pääl. Esimese välte kahehäälelised on, kuida tabelist näeme, tõistviisi kokku pandud kui tõise ja kolmanda välte kahehäälelised. a-st kuni e-ni on igal häälel é-häälikõrvas; è = e enesel aga kitsam häälik ja i taga kõlavad umbhäälelised ikka peenikeselt“⁷⁾.

Nagu näeme, juhib Grenzstein siin tähelepanu muljeerimisele. Edasi esitatakse nn. „häälede paljuse tabel“, kus on statistikat tehtud, „mitu korda igauks häälik saja hääle sees seisab“.

Tulemused näitavad, et „saja kahehäälelise seas on 2 esimeses, 50 teises ja 48 kolmandamas vältes“. Grenzstein nõuab, et iga häälik saaks oma tähe, kuigi näit. ö-häälik 400 hääliku hulgas ainult 2 korda esineb. Grenzsteini arvates vajame 59 tähte oma 59 häälikule (nimelt 3×24 (tähed iga hääliku kolme välte märkimiseks) — 13 (häälikud, millel välteid puuduvad) = 59).

„Kahe tähega välde tühendamise on kehva häda abi,“ leiab Grenzstein. Ta kaalub mitmeid võimalusi, kuidas välteid paremini märkida ja soovib siis märgid teha tähtedele peale. Nimelt oleks 1. välde siis märgita, näit. „kana“, 2. välde „kääne“ ja 3. „käänt“.

Lõpuks rõhutab ta õigesti kõnelemist ja õiget keelt. Õige kirjutamine tulevat siis iseenesest.

6) Sealsamas.

7) Sealsamas.

Võõrnimesid soovitab ta kirjutada eesti keele hääldamisele vastavalt. Sulgudes toodagu aga esimesel korral ka õige nimi, näit. Gööte (Goethe).

K. A. Hermann'i grammatikat arvestades tuleb Grenzstein samade küsimuste juurde tagasi. Hermann „annab ühele asjale mitu nime, nagu tähekoogu ehk tähestik, täht ehk pookstav, tähed ehk häälikud“ jne. 8).

Grenzsteini terav pilk leiab, et see asja tarbetult raskeks teeb. Sageli olevat Hermann'i nimepaarid ka teineteisest täiesti erinevad, nagu näit. „muutmata sõna ehk erasõna, täieline ehk puhas“ jne.

„Meie eesmärk peab see olema, oma noortsugu õige ja selge kõnelemisega õigele ja selgele mõtlemisele kasvatada,“ lõpetab ta arvustuse 9).

2) Purism ja leksikaalsed ettepanekud.

„Grenzsteini tuleb pidada esimeseks eesti puristiksi,“ kirjutab V. Tauli 10).

Selline näib Grenzsteini põhihoiak tõesti olevat, kui ta kirjutab:

„Meie tahame oma keelt tema enese kannust kasvatada ja kaunistada, mitte külge poogitud okstega teda raskendada ja üksluiseks teha. Kasvatame meie kõik tarvilised sõnad Eesti keele sõnajuurtest, siis kinnitame seega oma armsa emakeele elujõuudu tõiste keelte keskel, teeme tema sisemise iseloomu viljakaks ja ta välimise kuju kauniks, kuna võerad sõnad tema ladusa kõnejooksu apraks teevad ja kõnelejale ainult tema puudusi silma ette toovad, tema sisemise võrsumise jõu kängu panevad ja tema luule võimu vähendavad“ 11).

Teised olulised põhjused, miks Grenzstein on võõrsõnade vastu, on järgmised: „1) Meie tahame Eesti keelt rahvale harida. Võeraste sõnade õige tarvitamine nõuab kõrget hariduse järge, osalt ka võeraste keelte tundmist, mida tervel rahval mitte võimalik ei ole kätte saada... 2) Palju võeraid sõnu on Eesti keele rääkijale väga raske välja ütelda. Sellepärast saavad mitmed sõnad koguni ära rikutud, nagu näit. katekeskmine või katkismus, testament jne. Halva väljarääkimise pärast on Eesti keelel võerad sõnad halvemad kui mõnel teisel keelel. Tahame jälle võeraid sõnu tublisse eestistada (eesti sõnadeks teha), siis ei ole nad enam õieti võerad ega omad vaid poolvärnikud... 3) Meil ei ole võeraid sõnu tarvis, võime meie enamiste iga õpetuse kohta ütelda... Seda tõendavad mitmed uued raamatud, mis ilma mingi laenuta läbi on saanud“ 12).

8) Olevik 1889, nr. 4.

9) Sealsamas.

10) V. Tauli, Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid, Tartu, 1937.

11) Eesti Postimees 1881, nr. 69, 70.

12) Sealsamas.

Kuid Grenzstein ei taha siiski kõiki laen- ja võõrsõnu keelest välja heita. Armu leiavad need, mis rahvale juba tuttavaks on saanud, ja samuti need uued sõnad, mis küll päris kõlvulised ei ole, kuid juba kord tarvitusele on võetud. Neid põhimõtteid on rakendatud „Eesti Sõnaraamatu“ väljaandmisel. Halbadeks võõrsõnadeks, mis tuleksid uutega asendada, peab Grenzstein näit. järgmisi sõnu: ekspedeerima, abt, advokaat, aadress, akt, aristokraatia, autor, atlas, aktsia, kliima, kompass, looshe jne.

Samas kirjutises juhib Grenzstein tähelepanu ka rahva-etümoloogiale:

„Mitmed võerad sõnad on Eesti kõrvadele just eksitajaks... Rahvasuus muutuvad nad tubliste, ning siis tulevad sõnad välja, nagu kuratorium — kurat ori on, sekretär — sikatäri jne.“ 13).

Samadest põhimõtteist lähtudes soovitab Grenzstein eestikeelseid kuude nimetusi tarvitusele võtta. Või kui seda ei taheta, siis vähemalt võõrkeelseid nimetusi Januar, Februar jne. eesti-päraselt ja väikese algtähega kirjutada 14).

Sama küsimus tuleb neli aastat hiljem uuesti esile. Grenzstein märgib uhkusega, et „Olevik“ 1885. aastast alates eestikeelseid kuude nimetusi on tarvitanud ja et sellele eeskujule on järgnenud ka „Postimees“ ja „Tallinna Sõber“. Ta rõhutab uuesti eestikeelsete nimetuste tarvituselevõtmise vajadust, meenutab aga sealjuures, et nende kuude suhtes, millel eesti keeles on mitu nime, enne ühe nime tarvitamiseks kokku lepitu 15).

Muude eestistamisküsimuste kõrval, nagu valdade nimed jne., on Grenzstein ühes pikemas kirjutises rõhutanud ka algupäraste kirikulaulude loomise vajadust 16).

Erilist huvi on Grenzsteinile pakkunud leksikaalne osa. Ta tunneb selleaegse keele jämedakoelisust ning puudulikkust ja rõhutab sama, mida noor-eestlased paarkümmend aastat hiljem:

„Mõte, mida ühes keeles esimest korda öeldakse, nõuab sagedaste uut sõna ehk kõnekäänu. Vähe haritud keeled on tubli kirjanduse tarvis puudulikud“ 17).

Neid puudusi ruttab Grenzstein parandama. Ta tahab, et eesti keelest haritud rahva keel saaks.

1875. aastal esineb ta oma esimese kavaga 18):

---

13) Sealsamas.

14) Oleviku Lisaleht 1883, nr. 45.

15) Olevik 1887, nr. 50.

16) Olevik 1882, nr. 1.

17) Olevik 1888, nr. 34.

18) Eesti Postimees 1875, nr. 46.

„1) Keele tundjad jaotavad asja tundmise järele isekeskis täaduse põllud ära.

2) Igamees võtab omal põllul tervest keelest kõik sõnad kokku, kellest siin uusi sõnu saada võib.

3) Selle pääle loob ta neist keele loomu järele uusi, tähendusteta, kauniste kõlavaid sõnu. Näituseks sõnast „mõtlemä“: mõtlus, mõtelus, mõtmik, mõtnik, mõttekond, mõttestik j. n. e. Tarvidust mööda.

4) Niiud jagab ta n'ad nende endise ja nüüde loomu mõtte järele kohase täaduse või kunsti mõtetele kunstütelusteks ära, mis juures tähele panna on:

- a) Koguni uued, vana sõna tüvedest lõhutud ilma mingisuguse tähenduseta sõnad on uue asja või mõtte tähendamiseks paremad kui vanad tähendusega sõnad. Viimased on kahtlased, esimesed kindlad.
- b) Kuda lõpul -ja (kündja, kirjutaja), -mine (mõtlemine, kõndimine), -tik (mätastik, rägastik) j. n. e. üks üleüldene tähendus on, nõnda saavad ühesuguste asjade tähendamiseks pruugitavad sõna lõpud, kas vanad ehk uued, ka ühe üleüldese mõttega ühendatud. Lõp -mik näituseks tähendagu õpetust ühe asja üle: laulmik = õpetus laulmisest, kõnemik = õpetus kõnelemisest (Rhetorik), sõnamik = sõnaõpetus (Wortlehre), täadmik = täaduslikku juhatust (Theorie), oskmik = tegemise, talitamise, võimise juhatust ilma täadmikuta (Praxis), mõistmik = täadmikku ja oskmikku ühtekokku.“

Ligi kümme aastat hiljem käsitleb Grenzstein uuesti sama küsimust:

„Kui meie asjata võerad sõnad — neid on meil umbes 5000 — kõrvale heidame ja Eesti sõnad neile asemele paneme, siis läheb meil eeltähendatud tarbeks umbes 5000 uut sõna tarvis... 15 aastaga võiks need muretsetud saada kui nende kallal ikka hagaraste tööd tehakse... Üks hää tööviis on see, kui uute raamatute kirjutajad tarvilised ja uued sõnad loovad... Tehku iga Eesti ajaleht enesele kohuseks ühe jau uusi sõnu luua, siis saame kaugelt enne 15 aastat valmis“ 19).

Edasi apelleerib Grenzstein teatavale utilitaarsusele:

„See karastab vaimu priskeks ja vaimu priskust on ajalehe toimetajal tarvis. Võtab näiteks üks toimetaja ette, et ta sell või tõisel aastal ühe teadupõllu, olgu näituseks vaimuteade (Psychologie) tarvis uued sõnad tahab luua, siis on ta sunnitud seda teadust võimalikult põhjalikult tundma õppima“ 20).

Mõlemad kavad näitavad, et küsimus on autorile lähedane ja tähtis, kuid keeleteaduslikust seisukohast võrdlemisi võõras.

Uute sõnade loomisega on Grenzstein ise õige mitmel alal katsetanud ja „Oleviku“ toimetajana ise ülesseatud kohustusi täita püüdnud. Nii esitatakse „Luuleteade“-nimelises artiklis rida poeetika oskussõnu. Näidete varal seletab autor, et „proosa“ kaine ja „poesia“ meelemõlgutamine on. Sõnast „kaine“ ja „mõlkuma“ tuletab ta siis „isanda ja emanda“ eeskujul sõnad „kainend“ ja „mõlgend“. Hiljem jagab ta „mõlgendi“ veel:

19) Olevik 1884, nr. 37.

20) Oleviku Lisaleht 1883, nr. 41—43.

„tunnend“ (lürische Poesie), „vestand“ (epische Poesie) ja „näidend“ (dramatische Poesie). Sõnast „aade“ tuletab ta „aadendama“ (idealisieren) ²¹).

Grammatilisi termineid määratakse kirjutises: „Paljus ehk mitmus? Nimisõna ehk olusõna? Ajasõna ehk tegusõna? Lause ehk ütlus?“ ²²).

Grenzstein leiab, et nende nimetuste segamisest sageli eksitusi tekib. Igal asjal olgu ainult üks nimi.

Paljus tuletub sõnast palju, aga võib olla ka, et sõnast paljas. See tundub talle segavana. — Mitmuse puhul aga „mõtleme mitme asja pääle, nii et need asjad üksteisest lahus seisavad, kuna grammatikalik kuju siin just ühendust nõuab“. — Nimisõna tundub talle kitsas (nimed on näit. Jaan, Peeter, Jaak jne.). — Olusõna on liiga lai, tuletudes sõnast olema. — Ajasõna peab ta ses mõttes heaks, „et iga selle liigi sõna kindlad ajad ja muuted omab“. — Tegusõna rõhutab tegevust ja on seetõttu liiga kitsas. Siinjuures märgib Grenzstein ka, et ta eesti keele tehtavikku laiemaks peab, kui seda on Hermannil grammatikas esinevad „pannakse“- ja „õmmeldakse“-vormid. — Lause on Grenzsteini arvates ebaõnnestunud termin, kuna see tuleb sõnast lausuma = nõiduma, posima jne., või tarvitatakse eitavas kõnes, näit.: ei lausunud musta ega valget. Ta leiab, et -e-lõpu abil tuletatud sõnad, nagu paiste, iste, vaade, näide jt., „tähendavad enamiste seda, mis tegevusel teuks tõusnud või oluks saanud on“. Sel puhul oleks aga lause „sõnade kogu, mis lausumisel on kokku liidetud, see on nõiasalm“. — Ütlus „sedamööda on üks hulgakene sõnu, mis meil ühe mõtte ilmutamiseks on“. Grenzstein peab nähtavasti terminit „ütlus“ terminist „lause“ sobivamaks.

Erilise kiidulaulu on Grenzstein -inna- ja -anna-sufiksi tutvustamiseks kirjutanud. Paari sufiksi kaudu, mis pealegi ka juba Wiedemanni (Wd.) sõnastikus esinevad, taotellakse siin niigi kõrgeid asju kui rahvaste vendlus:

„Uus sõna, millest täna räägime on naisterahva kohta loodud. -inna ehk -anna! Oleks õnnis Schiller seda lõppu tunnud, ta oleks tast taeva kõrguse laulu laulnud. Aga koguni tundmata ei olnud tall see lõbus lõpukene ka mitte; sest Saksa keel teab ka mõnest kenast sõnast jutustada, kus inn sees on, nagu Dichterinnen, Richterinnen... Pääle selle peab ka Rootsimaal ja kes teab kus veel mujal seda luulerikast lõppu leida olema, nii et tema vastuvõtmine meil Eesti rahvast mitmele Germaania rahvale ligemale võib tuua. Slaavi rahvad teevad oma õrnema soole tähega a ilusa vahe ning seesama a on ka meie -inna ja -anna otsas, nii

21) Sealsamas.

22) Olevik 1885, nr. 25.

et meie selle armsa lõpu läbi ka slaavlastega võime sõbraks saada ning sell viisil algmisest saadik igatsetud üleüldist rahvaste vendust julgeste alustada võime“ 23).

Terve rea uusi sõnu esitab Grenzstein veel pealkirja all: „Mõned kunstsõnad meie seltsielule“ 24). Innuka seltside tegevuse õhutamajana on Grenzstein tundnud ka vastava terminoloogia puudusi ja katsunud neid siis omalt poolt parandada. Suurema osa antud sõnust moodustavad tõlkelaenud, väiksema osa liitsõnad ja tuletised (derivaadid).

Tõlkelaenud oleksid: auesimees — Ehrenvormann, aiapidu — Gartenfest, eeskoda — Vorhalle, einetuba — Speisezimmer, einelaud — Speisetisch, juubelipidu — Jubiläumfest, korranik — Ordner, lõbuselts — Vergnügungsgesellschaft, majavalitseja — Hausverwalter, naljakontsert — Scherzkoncert, näitemängu juhataja — Schauspielleiter, päevakorranik — Tagesordner, pääkoosolek — Hauptversammlung, rahvapidu — Volksfest, seltsiteener — Gesellschaftsdiener, tantsuõhtu — Tanzabend, tööselts — Arbeitsgesellschaft, uksehoidja — Türhüter, võerismäng — Gastspiel, ülesaste — Auftritt, õhtupidu — Abendfest.

Liitsõnad ja derivaadid: ainalaul, ettetoode, einenik (Buffetier), arupidamine, kassanik, kuuldelava, kõlakoda, koosolek, lõbustaja, muusikalik, näitlik, pulmakorranik, pidukorranik, pääsetähtnik, suvekoda, muutlused, näiteseinad.

(Järgneb.)

Salme Sinimets.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Henrik Visnapuu: Kaks algust. Valimik 1909—39. K.-ü. „Kultuurkoondis“, Tallinn, 1940. XXX + 324 lk.

Visnapuu valikkogu sisaldab umbes poole luuletaja üheteistkümmes kogus esitatud toodangust. Antud proportsioon paistab küllalt sobiv, et valimikus leida ruumi võimalikult kõigile luuletaja paremaile kui ka iseloomulikumaile töödele. Paraku äratav Visnapuu tehtud valik mõningaid kahtlevaid mõtteid. Nagu mõnigi ema oma halvemaid lapsi rohkem armastab, nii näib Visnapuugi oma nõrgemaid luuletusi parematele eelistavat. Valiku ühekülgsust näitab juba see osatähtsus, mis eri luuletuskogudel on olnud valimiku koostamisel. Sest kui „Põhjavalgusest“ ainult mõningad üksikud luuletused valimikku võtmata on jäänud, esindab näit. „Jumalaga, Enet“ ainult 5 luuletust. Juba ilma statistikat tegemata võib öelda, et Visnapuu esimestest kogudest protsentuaalselt vähem valimikku on pääsenud kui hilisemaist. Neile, kes just Visnapuu esimesi kogusid peavad kaalukamaiks ta loominguks, on valiku ühekülgsus veelgi ilmsem. Isegi väiksema ulatusega valimikus oleksid pidanud „Amoresest“ olema järgmised luuletused: elurõõmust lõkendavad „Teisel päeval“ ja „Mälestused suvest“, lopsakas „Noorile tütarlastele“, resigneeritud „Elegia“, Visnapuu varasema noorusluule tippsaavutus „Purpurõhtu“ või laulev, haruldaselt hapra meeleoluga „Ootan“ („Õhtu eelsed tuuled / tasa laulavad“). Kuhu on jäänud „Jumalaga, Enest“, „Jaaniöö“ ja „Lahtisel momendil“, kuhu „Taliharjast“ kogu kõige ehtsam luuletus „Poet ja tsaar“ või vaimuliku laulu toonis kirjutatud „Palve kallil ajal“, kuhu „Hõbedastest kuljustest“

23) Eesti Postimees 1881, nr. 36.

24) Olevik 1885, nr. 24, 25.

„Poeet“, „Oktoobri õhtu suurlinnan“, „Kevad külan“ oma onomatopöaga, kuhu „Käoorvikust“ teine ja kaheksas kiri Ingile või poolunenäoline südasuvemeeleolu „Suvine visiit“? Nimetatud luuletused ei oleks tohtinud puududa mingil puhul, kogusse võetud nõrgemate luuletuste arvel oleks võinud aga esineda veel terve rida teisi luuletusi, mida pikale läheks siinkohal loendada.

Ka hilisemast kogudest on — hoolimata nende suuremast esindusest — terve rida Visnapuu paremaid või iseloomulikumaid laule välja jäänud. Asjata otsime luuletusi nagu hoogne ja helisev „Kevad mu kodumaa“, kevademeeleolu „Õhtu kõnnib“, Visnapuu hilisema loomingu kauneimat armulaulu „Täna tuli värsket laia lund“, vaimuliku laulu toonis peetud meloodilist „Vaikset palvet“ ja „Oma saatusele“ („Maarjamaa lauld“). „Puuslikkudest“ ei ole valimikku pääsenud muude seas „Kevadöö“, „Hele mälestus“, „Su poole võitlen“, „Kõik hää, mis hingen“, „Anna rahu“. „Tuulesõela“ meeldivaim osa, idüllid, on esindatud ainult ühe saunapildiga, mis on teistest omataolistest kõige ähmasem, „Päikesest ja jõest“ oleks tingimata tahtnud näha valimikus „Armulaul II-st“ jne.

Nagu juba eeltoodud lühikesest loetelust näha, on väljajäänute seas terve rida laule, mis üllatavad oma värsket sõnastust, unenäolise meelega või nägemusliku selgusega, terve rida julgeid kõlamaale, luuletusi hardas vaimuliku laulu toonis, hoogsas või mängleva rütmiga värssse — enamikule on ühine, et nad moodustavad küpse kunstilise terviku. Viimane omadus aga pole Visnapuu värsside, eriti hilisemate juures sugugi igapäevane, ja puudub ka paljudel valimikku pääsenud luuletustel. Peagu sajabrotsendiliseltsil esindatud Visnapuu mõtte- ja isamaaluule, millele arvustus seni ainult tingimusi tunnustust on saanud jagada.

Valiku ühekülgse kõrval on valimikus teiseks silmahakkavaks — ja ootamatuks — jooneks tehtud kärbeta, muudatuste ja paranduste hulk. Tõepoolest, ligi pool valimikku pääsenud luuletustest esineb siin teisel kujul kui Visnapuu luuletuskogudes. Ainult luuletaja esimene ja viimane kogu on pääsenud üsna väheste kärbeta ja parandustega; ja kui kaht nimetatud raamatut mitte arvestada, võiksime küll huupi öelda, et umbes kaks kolmandikku valimikus toodud luuletustest algtekstist enam või vähem erinevad ja et nad keskmiselt kolmandiku oma pikkusest kärbeta tõttu on kaotanud, enamasti terviku kasuks, vahel aga ka kahjuks.

Kindlasti on kärbeta tõttu võitnud näit. „Heinakuu öö“ (enne 41, nüüd 26 salmi), „Paratamatus“ (enne 6, nüüd 3 salmi), „Ürvad lumes“ (6:4), „Hingede öö“ (13:6) ja rida teisi. Kuid paremustega seltsib ka puudujääke juba näit. „Jõuluöö legendis“ (enne 32, nüüd 22 s.). Eriti kindlat kompositsiooni pole keegi Visnapuu mõtteluulest otsinud, kuid alles tehtud kärpeid vaadeldes ilmneb täie selgusega, kui võrdlõdvalt seotud piltidest ta luule „Maarjamaa laulude“ ja „Päikese ja jõe“ vahemaal koosneb. Luuletaja on uues versioonis jätnud ära luuletuse lõpu (näit. „Paadil“) või alguse („Vihm“) või asetanud lõppstroofi luuletuse algusesse või vastupidi („Pööripäeva eel“). Teisal (nagu „Õõ ja meri“) jätab ta lihtsalt iga teise stroofi välja, vähendab stroofi ridade arvu (luuletus „Hing, sina küll tunned“ pole oma mõttesisust midagi kaotanud, küll on aga vähenenud stroofide tormiline hoogsus) või asetab luuletuse üksikosad hoopis teise järjekorda („Viimne teekond“). Paljudel puhkudel on aga lühemus kärbitud versiooni ainsaks paremuseks. Sest koos kärpimisega pole käinud tihendamisprotsessi, parandusi on tehtud ainult niivõrd, kui võrd kärbeta tõttu poolikuse jäänud lausete loogiline ehitus seda nõudis. Üksikud stroofid või lõigud on omavahel ehk veelgi rabedamas seoses kui varem. Kui varem mõnedki Visnapuu luuletused oma piltide vaheldusega löid mingi ebamäärase atmosfääri, kuigi nende ringi kuuluvat elamust raske oli tabada, siis on nüüd kärbeta tõttu see atmosfäär paljudel puhkudel kadunud, ja nii on laulude lühemus neile puuduseks. Võrdlemisi haruldased on niisugused meelega nagu „Uue aasta värssides“,

kus luuletuse kontuurid püsivad suurtest kärbetest hoolimata (enne 15. nüüd 6 s.); sagedamini jääb luuletuse uuest versioonist ähmane mulje (eriti hallid on näit. „Meie rõõmud“ ja „Ekslevad haned“, kus esimene kaks kolmandikku ja teine poole oma algsest pikkusest on kaotanud). Huvitav on ka märkida, et tehtud kärped sageli ainuvõimalikud ei tundugi — jah, mõnel puhul võiksid väljajäetud stroofid moodustada teise, vähemasti niisama hea luuletuse kui kärbetega versioon. Niisuguseid, kärbetest moodustatud luuletusi valimikus siiski ei leidu.

Raskem on palja kärpimisega parandada niisuguseid luuletusi, kus mõttelise elemendi kõrval domineerivad loodusepildid või mälestused. „Viimses teekonnas“, mille veetluseks on ta meloodia ja sõnastuse lihtsus, on kärbete tõttu lõpp jäänud liiga alasti, ega pääse ka luuletuse kõla enam nii hästi mõjule, „Hingede ööst“ on ära jäetud ümmardav lõpp, eriti on kahju aga „Sula unelma“ raskemeelsest lõppkäänakust, mille puudumisel luuletus kaotab oma rõõmu- ja muremeeleolude vastandamisest tekkiva sugestiivsuse. Viimatinimetatud luuletuse lõpu — ja see on julgemaid muudatusi valimikus — on autor paigutanud hoopis teise luuletuse otsa („Torm“), kus ta aga erineva rütmi tõttu soovitud mõju ei saavuta. Veel otsustavamalt on autor talitanud luuletustega „Meie aeg“ ja „Õudse aja poes“: esimese viie lühikese reaga ja ihe riimsõnaga stroofid on lühendatud kolmerealisteks ja lisatud sinna otsa „Õudse aja poes“, kummastki luuletusest ka terveid stroofe välja jättes. Tulemused on kaheldava väärtusega: „Meie ajale“ tampiv viiekordne riim andiski ta sugestiivsuse, ja kontaminatsiooni rütmivahetust on raske põhjendada.

Olen seni puudutanud luuletustes ettevõetud suuremaid kärpeid. Väiksemad kärped on seevastu enamasti õigustatud; nad vähemalt ei kahjusta luuletust. Iseloomustav on küll, et „Tõmbtuulest“ viimaste lõikude vaheline karje „Tõmbtuul, oo tõmbtuul“ või „Tartu oktoobri“ ja „Talvise teekonna“ lõpphüüatused ära on jäetud. Seega ilmneb tendentsi rahulikuma sõnastuse poole.

Valimiku koostamist ja kärbete tegemist juhtinud printsiibid ilmnevad ka tehtud muudatuste vaatlemisel. „Kevade“ muudatud lõpprida on objektiiivsem, kuid vähem visnapuulik, luuletuse „Valgus on lõhnavan lehen“ eelviimne, parandatud rida on abstraktsem ega toeta nii hästi õndsat sumeda suvedõ meeletu, „Ülestõusmispiha“ natuke ootamatut, ent ilmekas lõpprida („varakevad, lase, vaikib veel mu ihar aist“) on asendatud harilikuma, veidi puise väljendusega („meeltes rahu, silmis sära kivist kallimaist“). Ka muudatuste tegemisel püütakse kõlamuusikast ja vormieksperimentidest hoiduda. Luuletuses „Kuu on end riputand“ on iga salmi lõpul korduv refrään välja jäetud, luuletuses „Jumalikule armastusele“ on rea „linge, ringe, võrke, pörke, liive, riive“ asemel: „heidet linge, peidet võrke, sulet riive“ (siiski sise-riim!).

Loomulik, et siis ka noore Visnapuu epateerimistahet ja trotsi püütakse retušeerida. Iseloomulikud on „Kõnelustes Issandaga“ tehtud parandused. Välja on jäetud näit. robustne marodööri ja ta rasvamõhe-naise orikasõrgade mõnitus või Issanda tegemiste peale oksendamine, kõneluses ninast ja nahast on välja kärbitud luuletuse jõhkralt meeleline ja tugevam esimene pool, künnendas kõneluses on read lühemad ja kuidagi lahjemad, „köht ja sugu“ on parandatud „meelteks“ jne.

Ka oma varasema estetistliku perioodi ja hilisema mõtteluule barbarismidele on luuletaja püüdnud jõudumööda kodumaist münti anda. Nii on „martsipanmureda“ asemel „pehme, puhkev“ („Neitsi saunas“), „jaanuari“ asemel „näarikuu“ („Urvad lumes“), „akaatsia“ asemel „pihlakas“ („Tule, mu armas“), „fantomist“ on saanud „vilbus“, „freskost“ „vari“ („Surma on ruumid täis“).

Luuletaja põhiolemusele heidavad valgust ka mõned viimaste sise- poliitiliste sündmustega seletatavad parandused. „Maarjamaa laulud I-se“

lõpu „Mina armastan sind / minu maarjamaa pind“ asemel on nüüd: „ma ei taha näha hukkumas sind“ ja luuletuses „Homme Postimees“ laseb Maarjamaa laulik vaeste lehemüüjate väge endise „näjalipu“ asemel tulla nüüd „p u n a l i p u g a“.

Visnapuu luule on sündinud ajavahemikus, mille jooksul meie kirja-keel märgatavalt on arenenud. Liitigi on äärmused Visnapuu kui alalise otsija juures keele alangi üksteisest eriti kaugel. Et käesolevat väljaannet täpisele tekstikriitilise väljaandena pole kavatsatud, ootaksime siis, et luuletaja siin hoolega kaalub, missugusel kujul oma loomingut tänapäeva ja ka järelpõlve lugejate ette saata. Neid lootusi Visnapuu käesolevas raamatus rahuldavalt ei täida. Keelelisi parandusi on, kuid neil on tublisti juhuslikkuse jumet.

Järjekindlalt on välja parandatud Visnapuu varasemais kogudes esinevad äärmuslikud keelendid: järgsilpide o ja ä, n-partitsiip (riputan, jättän), -vv-, ortograafia alal y, naad (pro nad). Kindlasti on see vastutulek keskmisele lugejale, ometi on ilmne, et nimetatud keelendid Visnapuu luuletustele lisasid erilist pehmust ja kõlavust. Kui keegi luuletaja keeleuendust mitte niipalju uuenduse enda kui selle kõlaliste väärtuste pärast on tarvitanud, siis nimelt Visnapuu. Edasi on tehtud väljaandes mõningaid ortograafia ja interpunktsiooni alale kuuluvaid parandusi, mis kahtlemata on õigel kohal. Kuid juba keelenormide rakendamisel on vastuoksus. Järjekindlalt on läbi viidud ainult *unde, lunde, merde* (see eelistus on ilmsesti korrektoripoolne, kelleks on leetberglane Rein Nurkse) ja parandatud vigased i-lised mitmused, enamasti riimikohtadel. On aga küllalt küsitav, kas normeerimisega just sealt tuleks alata, kus selle all luuletuse vormiline külg kannatab. Kui *lõõmus* (sõnast „lõõm“) sõnaga *rõõmus* riimi oleks andnud, siis on küll liigne tormakus seda tõtata a-tüveliseks parandama, *jumalille* ja *lille* andsid riimi, mille parandus *jumalaile* rikub, nimetav *jumi* (riim: *lumi*) võiks luulekeeles *jume* kõrval väga hästi esineda jne. Niisuguste paranduste mõtet on seda raskesti taibata, et teisel, teksti sees, mitmed nii õigekeelsuse kui ka hea maitse seisukohalt problemaatilised keelendid parandamata on jäetud (näit. „naise o l e m i sees“, lk. 251, kus sellele sisulist vastav *olemise* ka värssi rütmi poleks rikkunud). Samuti on paari käsitletud järjekindluse kõrval terve rida palju olulisemaid, kuid ühtlustamata jäetud küsimusi. Kui näiteks -n ja -s küsimuses oleks võinud 1) jätta selle vormi, mis algtekstis esines, 2) otsustada ainult ühe või teise kasuks, 3) leida kompromiss (näit. *linnan*, aga *sees*), 4) viia läbi igas üksikluuletuses see tüüp, mis luuletuse kõlalisele iseloomule või vormile (näit. riimsõnad) enam sobiks, siis pole valimikus ühtki neist võimalikest printsiipidest arvestatud. Originaali -n on kord jäetud, kord parandatud -s-ks, kord esinevad isegi mõlemad kõrvu ühes-samas luuletuses („Heinakuuöö“). Sama kirevus valitseb teistes küsimustes. Kord on tarvitatud -*tatud*, kord -*tetud*, kord allatiiv -*le*, kord -*lle*, kord *libedat*, kord *helen*, *hõbest*, kord *siu*, teisel *sivvu* või *sivvo*. Rea keskel tarvitatakse *lääb* (lk. 72 — kordu, mis luulekeelde muide hästi tundub sobivat ja mida näit. G. Suitsu „Hollandi värsipõimikus“ korduvalt on tarvitatud), teisel aga *läed* (lk. 40, kuigi teiseks riimsõnaks on *pääd*). Soomepärane *ihailus* (lk. 80) on jäetud parandamata, kuigi seal väga hästi võiks olla *ihalus*, teisel on aga *paratamattausest* tehtud *paratamatus* (lk. 57), kuigi paranduse tõttu terve vätsse oma rütmi kaotab.

Keelelise paranduse piiridest välja, sisuliste paranduste juurde viivad „Üks ränikivi“ ja „Armastus — surm“, kus luuletused endisest poolmurde ja kirjakeele segust kirjakeelde on transponeeritud ja paranduste kui ka kärpmete tõttu kahtlemata tugevamalt mõjuvad. Seevastu on „Tartu oktoobris“ ettevõetud samalaadiliste paranduste väärtus kohati küsitav.

E. Tillemani sissejuhatus on soe ja hoogne. Kahju on ainult, et sissejuhatus nimelt käesoleva väljaande jaoks pole kirjutatud. Sisse-

juhataja on Visnapuu paremate või iseloomustavamate lauludena nime-
tanud ja tsiteerinud tervet rida luuletusi, mida aga lugeja, kes sisse-
juhatare varal Visnapuu loominguga intiimsemalt tahaks tutvuda, vali-
mikust üldse ei leia. Ka on luuletaja hilisemat loomingut paraku liiga
lühidalt ja üldsõnaliselt käsiteldud. Sest kui viit esimest kogu vaadel-
dakse 14 lk-l, siis on kuue järgmise jaoks jäänud ainult 7 lk., ja sedagi
nappi ruumi on kriitilise hindamisega asemel, millega autori esimesi kogusi
möödetakse, kulutatud tsitaatide alla. Et aga valimikus pearõhk langeb
just hilisemale loomingule ja et just nendega pole eesti lugejal kontakt
kuigi elav, oleks sissejuhatajal sobinud just nende juures pikemalt pea-
tuda — ütleb ta ju ise, et need on „mõttetihendused, mis nõuavad oskus-
likku lahtimõistatamist“.

Et E. Tillemani mõningad väited Visnapuu hilisloomingu kohta
on liiga subjektiivse või vähemalt superlatiivse iseloomuga, ei vaja pike-
mat peatumist: siin asuvad faktid ise sissejuhatare väidetega vastasrinda.
Millega näiteks põhjendab E. Tilleman veel oma väidet, et just Visna-
puu hilisemas loomingus esinevad „mõttetihendused“ ja „rangem vormi-
mistarve“, kui autor ise paljud „rangelt vormitud mõttetihendused“ poole
lühemaks on kärpinud? Palju suurema õigusega võiks siis Visnapuu hilis-
loomingut nimetada amorfseks ja hõredaks, ilma et faktid ise häält tõs-
taksid.

Välimuselt on „Kaks algust“ rõõmustavalt maitsekas: raamatu tava-
lisest suurem formaat, valitud šrift, maitsekad illustratsioonid, hea
reproduktsoon autori portreet, hea tekstipaigutus — kõik see kokku
moodustab tagasihoidliku suursugususega mõjuva terviku. Võib-olla on
see avaramate aineliste võimaluste teene, kindlasti mõjub siin aga ka
arusaamine ja hea tahe, mis meie kirjastustel raamatu välimuse suhtes
nii sageli puudub. Kurva ohkega kraamid „Kahe alguse“ kõrvale lauale
hunniku meie illustreeritud raamatuid ja vaatate nende massproduktsoon-
nina mõjuvaid, vähempakkumise alusel hangitud pildikesi...

Aga oma nõrk külg on ka käesoleval väljaandel — ta köide. Ses
mõttes raamat „ei kannata arvustust välja“, pärast paaritunnilist luge-
mist, kui raamatu esimest kaant just täisnurga all püsti ei hoita, on ra-
matu selg lahti. Samuti on raamatusse lipsanud üsna hea hulk trükivigu,
mille esinemist nii esinduslikus raamatus ei ootaks. Märgin ainult mõnigi-
gaid raamatu esimesest tsüklist lugemisel väljakirjutatud: nokutseb p. o.
nokitseb (lk. 17), puistab p. o. paistab (lk. 29), üleliigne ju (lk. 29), arm-
sam p. o. armsaim (lk. 29), taevast p. o. taevas (lk. 49), põlvini p. o. põl-
vili (lk. 64), läeva p. o. lääva (lk. 67), ihkas p. o. ihkan (lk. 74), mille p. o.
milline (lk. 75), virvandan p. o. virvendan (lk. 79), kelle p. o. kella (lk. 80)
jne. Aga mõned neist võivad olla ka kavatsuslikud parandused, kuigi sel
puhul uue versiooni paremust või isegi mõtet raske on taibata.

Ilma et käesolev sõnavõtt mingile põhjalikkusele pretendeeriks, on
valimiku lugemisel tehtud märkmete edasiandmine veidi pikaks veninud.
Aga teoste välimus ja keeleline redigeerimine on ka küsimused, mis pike-
mat käsitlust vajavad, — võib-olla aitab esinenud puudustele tähelepanu
juhtimine tulevikus vigu ja hooletusi vähendada. Valimiku sisuline külg
aga võimaldab huvitavaid tähelepanekuid autori praeguste seisukohtade
ja eelistuste kohta. Kuigi valik võib mõnelegi paista ühekülgne, on ta
siiski seni kõige ulatuslikum põimik Visnapuu mitmepalgelisest toodan-
gust.

Aug. Sang.

Ja an Kärner: Käidud teedelt. Kümnes kogu värse. Noor-Eesti Kir-
jastus, Tartu, 1939. 62 lk. Hind 2 kr.

J. Kärneri uus luuletuskogu erineb eelnenuist kõigepealt seepoolest,
et tas on pääsenud esmakordselt tähtsamale kohale seni alati enamvähem
tagaplaanile jäänud mälestusluule, mis on seekord nii kvaliteedilt kui ka

esinemise ulatuselt eriti tähelepandav. Kärner on küll juba varemgi esitanud mälestusluulet meeldiva sugestiivsusega (meenutagem näit. luuletusi „Värsid enesest“, „Autobiograafiline poem“ kogust „Lõikuskuu“), kuid veel kunagi mitte sellise puhta soojuse, kaasaja probleemidesse ulatuva mõttepinge, kontuurse sõnastuse ja rütmiveetlusega kui seekord. Viimaste omaduste suhtes tuleb Kärneri mälestusluule suurel määral meelde Heine virtuooslikku värsitehnikat ja sõnastamisviisi, ilma et see mõjuks kuidagi häirivalt. Esiletõstmist väärivad eriti luuletuskogu algusse paigutatud luuletused „Lahtijuuritu“, „Kujuigatsus“ ja „Kodu-teel“, mis on mälestusluule alal eesti lüürikale ilmseks rikastuseks. Mainitud luuletustega liitub oma laadilt neile kõigiti väga lähedane O. Lutsu 50. sünnipäeva puhuks kirjutatud pühendusluuletus „Proloog“.

Meeldiva tuumakuse ning aktiivsusega esineb Kärner ka sotsiaalse ajaluule alal. Ta ei saavuta siin küll alati sellist tihedust ning mõjusugestiivsust kui mälestusluules, aga tal on siingi lugejale ütelda mõndagi olulist ja märki tabavat. Probleemidest, mis näivad olevat luuletajat kõige enam haaranud, on esikohal küsimus, kas luuletamine tänapäeval, mil ainsaks jumalaks on toores võim, on millegagi põhjendatud või tundub ainult don-qui-jotelikult tühjatoimetamisena. Kärner tuleb korduvalt selle küsimuse juurde ja annab vastuse, et iga võim on mööduv, loov vaim jääb aga püsima ja on mõrvamatu, teda ei saa tõkestada „mõistmatute jöhker sund“. Luuletaja veendumuseks on, et iga tootev rahvaklass liigib kõigest survest hoolimata loodusseaduste paratamatusega teadvusele („Tähised“). Ühtlasi ta näib uskuvat, et sõda võib anda sellele arenguprotsessile tavalisest veel järsema ning otsustavamana käigu. Luuletaja näeb, et kõigi maade vabadusiha süttides lõõskavaks leegiks põleb kord tuhaks „totaalsuse roiskuv seek“ („Tulevikku“). Ja ta lõpetab samas luuletuses üsna lennuka optimismiga:

Sest surma praegu hülgab mu meel
elu ahtas, sumbunud koopas:
kord rahu ja vabadust näha veel
vanas kaunis, kuulsas Euroopas!

Sedasama julgustavat optimismi väljendab Kärner ka oma värsikogu puändis, kuulutades viimases stroofis, hoolimata sõja julmusest ja pimedast laastamistööst, vaimu ja töö võitu.

Seega on „Käidud teedelt“ tänapäeva traagilises ummikus lahendusi ja lohutusi pakkuv raamat.

Kärneri ajaluule väljendusviisi jälgides märkame selles mõningaid liigseid kordamiskalduvusi, eriti pikemastroofilistes luuletustes on poetunud ekstensiivsus, kuid puuduvad Kärneri luules varem silmapaistavamalt esinenud ülepingutused ja stiililised ebakõlad. Nagu mälestusluules on siingi saavutused kõige esileküündivamad Heine-omase värsitehnikaga nelik-stroofides kirjutatud luuletustes, näit. eespool mainitud „Tulevikku“ ja lõppluuletus „Tähised“. Seal aga, kus Kärner loobub ajaluule sotsiaalseist tendentsidest ja seob käsitlust kitsamalt enese isikuga, leiame vanu pahesid — afektiivseid liialdusi ja laskumist šablooni („Vastus“, „Viha“). Seda siiski õnneks seekord väga piiratud ulatuses ja tagasihoidlikumalt kui varem.

Eespool käsiteldud teemade kõrval leiame „Käidud teedelt“ veel suure lihtsuse ning siirusega antud filosoofilise ilmega eluvaatlusi („Õnn“, „Vangis“) ja elupilte („Kaks öde“, „Vaenelaps“ ja perekondlikke motiive sisaldav „Lapse suvi“). Viimastes pakub luuletaja meeldivalt reipaid tütarlastekujukusi.

„Käidud teedelt“ sisaldab lõpuks veel Kärneri seni vahest kõige üldisemat tunnustust leidnud ala — looduslüürikat. On arusaadav, et sellisele väga meeoleolukaille, värskeile ja vormilt elastseile saavutustele, mida Kärner meile sel alal on pakkunud, on olnud raske lisada väljapaistvalt

üleulatuvat. „Käidud teedelt“ sisaldab keskpärase ja konventsionaalse kõrval siiski ka selliseid värskeid ning isikuliselt nähtud pilte, nagu kevadmotiive esitav:

Tihaste häälistsust võradest
heledalt alla tilgub.
Päikestki pilvemõradest
rõõmsasti vastu vilgub.

(„Kevadeaimus“.)

Erilist tähelepanu väärib aga luuletus „Sügisene“, kus luuletaja meeldiv lihtsusetootlus on jõudnud suursuguse selguseni, otse mingi lapseliku siiruse ning puhtuseni. Selletaolisi ilustamata, kuid liigutavaid ridu olen kunagi lugenud Goethelt ja kõigepealt muidugi ka Juhan Liivilt, kelle luulesse need teatavasti võrsusid eeskätt rahvaluule ja vene luuletaja Koltsovi eeskujudel. Kärner erineb neist siiski omajagu. Asjata on üsna üldiselt arvatud, et noor-eestlastest alates ei ole selline liivilik lihtsus eesti luules enam võimalik.

Mis Kärneri luulet veel heas mõttes vanale ajale lähendab, on selle lauldavus. Kärneri luuletuste puhul oleks jälle põhjust rääkida lauludest, nii nagu mõisted luuletus ja laul võidi ära vahetada ärkamisajal ja osalt veel realismi päevilgi A. Haava ja K. E. Söödi loomingus. Ei ole kahtlust, et heliloojad võiksid „Käidud teedelt“ leida üsna palju viisideks sobivaid värsse, vähemasti need vähesed neist, kes tavalisel viisil ei ripu liiga konventsionaalse sisu küljes.

Kärneri luule vormi käsitledavas kogus iseloomustavad sisulaadiga heas kooskõlas olevad puhaste ning ilmekate riimide ja sujuva rütmiga nelikud. Kõrvalekaldumusi sellest on vähe ja need pole just teretulnud, nagu näit. värsikogu ainus distihhones kirjutatud luuletus „Eleegia“, mis palju kahvatumalt kordab meil tõlke kaudu tuttavaks saanud Koskeniemi eleegiate motiive (ilma et tarvitseks olla tegemist jäljendamisega). Mitmel puhul on esistroofi õnnestunult korratud luuletuse lõpus. Selle võttega ei ole satutud, nagu seda juhtub, sisulise hõreduse ohtu, vaid vastupidi — on tunduvalt tõstetud luuletuste musikaalsuse astet, rõhutatud ja süvendatud põhimeeleolu ja antud sümmeetriline tervik.

„Käidud teedelt“ on küll võrdlemisi õhuke, aga sümpaatne värsikogu. Raskel ajal ta võiks lugejale tunduda nagu vana hea sõber — siiralt soe, vaimukas, intiimne ja lohutav.

Bernard Sööt.

Kalevala. Soome rahva eepos. Koostanud Elias Lönnrot. Tõlkinud August Annist. Illustreerinud Aksel Gallen-Kallela. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1939. Kolmevärvitrükk, 368 lk., 20 kriittahvli. Hind 18 krooni.

Sada aastat tagasi ilmusid ühes tagasihoidlikus raamatukeses, mis kandis tiitellehel kirja: „Verhandlungen der gelehrten Esthnischen Gesellschaft zu Dorpat“, N. Mühlbergi tõlkes soome rahvaeepose „Kalevala“ esimesed värsid. Nagu teame, ei olnud need read pärit „Kalevala“ lõplikust redaktsioonist, vaid nn. „Vanast Kalevalast“, mis ilmus 1835. a. Samas OES-i aastaraamatus (1840) ilmus veel H. J. Holmbergilt „Kalevala“ lühike sisukokkuvõte ja Faehlmanni tuatud kirjutus Kalevipojast. See kokkusattumine ei ole juhuslik, vaid tunnuslik meie esiärkamisaja rahvusromantikuile. Mühlberg on muu seas varustanud oma tõlkeproovi ääremärkustega „Kalevala“-sõnadest isegi kuni kreeka keeleni välja. Olgu siin paar rida näiteks:

Essimenne laul.

Minno meel on ihkav teggev,
Ja mo ajo ajotelleb
Meel mul valmib valmidella,
Ehhitelleb ennast laulma...

Kui siirdume viiskümmend aastat edasi, võime juba lugeda M. J. Eiseni „Kalevalast“ (1891) hoopis siledamaid värse (algtekst on nüüd muidugi „Kalevala“ lõppredaktsioonist, mis ilmus 1849. a.):

Meeles mull mõlgub alati,
Mõtetes mõtlen järgesti
Hakata lugu laulama,
Sõnakesi seadimaie,
Viisisida veeretama,
Värssisida valamaie.

Veelgi 30 aastat hiljem (1921) katsus V. Ridala Eiseni liiga vaba ning värsimöödult vigast tõlget ületada, avaldades aga ainult Kullervo-tsükli. Nüüd aga kõlavad „Kalevala“ algusvärssid uuesti dr. August An-nisti tõlkes hoopis sedaviisi:

Mõtleb nüüd mu meelekene,
ajud need aru peavad,
meel see lükkab laulemaie,
suu kutsub kõnelemaie,
põlist viisi veeretama,
lugu pikkada laduma.

Enne kui asume uue tõlke keele vaatlemisele ja võrdlemisele, pea-tume pisut „Kalevala“ enese juures.

Iga kirjanduslik teos on läbi imbunud omaaegse maailma õhustikust. Mida kaugemale ajas tagasi, seda võõramaks muutub see maailm. Kui aga oleme jõudnud rahvaluule maadele, siis on sealt välja põlenud indi-viduaalsed koed, järele on jäänud üldine ning põhiline. Rahvaluule on õigupoolest maa, mis tänapäeva inimese silme ees enam ei kangastu, ja need on värssid, mis enam ta kõrvus ei kumise. Kuid ometi, osalt tänu sellele, et juhuslik ning ebaoluline on kadunud, ei ole me psühholoogili-selt kuigi kaugel rahvaluule ürgnimilikkude sundmotiivide ahelast, mis piiras primitiiv-inimest sünnist surmani. Ei ole meist sisemiselt kaugel meie rahvaluule, ega ole seda ka „Kalevala“, milles on ainult heredamaid toone, mehelikumaid mõtte ja eepilisemat kudet. See on, mis meenub „Kalevalat“ uuesti üle lugedes: rahvaluule on küllalt värsket ka praegu!

Eesti keel on „Kalevala“ algkeelele kõige lähem võõrkeel ja seetõttu on meil võimalik soome eepost kõige paremini tõlgituna lugeda. Kuid ometi on siingi terve rida raskusi. Eesti sõnad on palju lühemaks kulu-nud, puuduvad soome arvukad sufiksud, meie silpide kvantiteet on muu-tunud (näiteks lühivärteline „vana“ on pikavärtelise „vanha“ asemel, samuti „karu“ — „karhu“ jt.), paljud lausekonstruktsioonid puuduvad, arhailiste sõnadele ei leidu alati vasteid (näiteks „hong“ — suur kuusk või mänd, „urus“ — tugev mees, sõjamees, kummagi jala suusa erinimed jt.). A. Annist on püüdnud säilitada algupärandi arhailist ilmet, kuid sil-mas pidada esmajoones eestilisust ja kergestimõistetavust. Sõnastust on püütud edasi anda täpselt või muutmise korral võimalikult lähedalt algtekstile. „Kalevala“-värssi põhireegleist (trohheilise värssi- ja tavalise sõnarõhu mitte-ühtelangemise korral sõna p i k k esimene silp e i tohi lan-geda värsirõhutusse kohta, l ü h i k e esisilp aga just p e a b seisma värssi-langus) on kinni peetud, välja arvatud Väinämöise lahutamatu ning asen-damatu epiteedi „vana“ puhul. Alliteratsioon ja assonants on rakendatud, kasutatud on meie rahvaluulele omaseid vorme (omastusliiteid, viisiütle-vat, vanu sisseütleva vorme jm.).

Niipalju tõlke üldilmest. Lähema pildi saamiseks kõrvutame algupärandi ja Annisti tõlke, lisades võrdluseks juurde Ridala ning Eiseni ümberpanekud. Katsekiiviks võtame juhuslikult värsid 32. runo algusest:

Algtekst.

1. Kullervo, Kalervon poika,
2. Sinisukka äijön poika,
3. Hivus keltainen, korea,
4. Kengän kauto kaunokainen,
5. Jo kohta sepon ko'issa
6. Kysyi työtä iltasella
7. Isännältä iltaseksi,
8. Emännältä aamuseksi:
9. „Työt tässä nimettäköhön,
10. Nimi työlle pantakohon,
11. Kulle työlle työntyminen,
12. Raaolle rakentuminen!“

Annisti tõlge.

Kullervo, Kalervo poega,
sinisukka taadi lapsi,
hius kollane, heleda,
kingapäälis kaunikene,
jo kohe kodussa sepa
küsis tööda tehtavaksi,
isandalta õhtu'uksi,
emandalta hommikuksi:
„Töö ette annetagu,
töö nimi nimetatagu,
kuhu tööle peab asuma,
mida minna murdemaie!“

Eiseni tõlge.

1. Kullervo, Kalervo poega,
2. Sinisukka taadi poega,
3. Juuksed koldsed ja koredad,
4. Kingad jalas kaunikesed,
5. Ju kohe sepa kodussa
6. Küsis tööda eha eela
7. Peremehelta õhtuksi,
8. Perenaeselta hommikuks:
9. „Tööda mulle nimetatagu,
10. Nimed töödele pandagu,
11. Kuhu tööle tarvis minna,
12. Kuhu ameti hakata!“

Ridala tõlge.

Kullervo, Kalervo poega,
sinisukka, äijo poega,
hius kollane, toreda,
ummiskingä kaunikene,
jo kohe sepä kodossa
küsüs tööda õhtosella,
isändäldä õhtoseksi,
emändäldä hommikoksi:
„Tööd siinä nimetatägo,
nimi tööle annetägo,
mille tööle töttamine,
askelille astumine!“

Tõlkeid omavahel võrreldes märkame, et ühtemoodi on kõigil tõlgitud ainult esimene rida. Teises värsis on märkimisväärne, et A. on „poika“ asendanud sõnaga „lapsi“, s. o. nii, nagu on hiljem samasuguses kaksikreas. Kolmandas reas soome „korea“ ei tähenda mitte nagu E-l „kore“, vaid pigem „tore“, „ilus“. A. on kõlalistel kaalutlustel tõlkinud „heleda“, parem oleks aga „ilusa“. Neljandas värsis soome „kengän kauto“ tähendab kinga päälisnahka. Nii on A. tõlkinud „kingapäälis“, aga hiljem „ummiskingä“. R-l on hiljem vale tähendus „kingakanda“. Viieandas värsis eksivad E. ja R. värsimõõdu vastu („Jü kö | hē sē | pä kö | düssä“). A. on sellest üle saanud lihtsa inversiooniga. Kuuenda värsi „iltasella“ („õhtul“) on A. asendanud sõnaga „tehtavaksi“, kuna järgmises värsis on ka „õhtu'uksi“ ja see sõna niikuinii hästi tõlkida ei anna, nagu näeme E. ja R. juures. Seesugust varieerimispuuet kohtame muide vahel mujalgi A. tõlkes. Üheksas ja kümnes rida on igal tõlkijal pisut isemoodi, A-l kõige eestipärasem. Üheteistkümnnes ja kahesteistkümnnes rida on soomepärasuse tõttu kaunis rasked tõlkida. Igaüks on lahendanud oma ülesande eri viisil. E. „kuhu ameti hakata“ on hoopis kõrvale läinud (soome „raataa“ täh. „tööd murdma“, „rühmama“), R. „askelille astumine“ on soomeline, samuti ebatäpne. A. oma on algupärandile stiililt ja tähenduselt kõige lähem.

Nagu eeltoodud kahesteistkümnest värsist näha, on kõik kolm tõlkijat ülesande lahendanud omal viisil. E. tõlge on sõnastuselt kõige ebatäpsem, R. oma kannatab jälle soomepärasuste all. A. ületab neid juba vaadeldud katkendiski, rääkimata veel raskemini tõlgitavatest kohtadest. Et A. on jäljendanud üsna rasket „Kalevala“ värsiehitust, tõuseb tema tõlge senistest tõlgetest võrdlematult üle. Raamatu lõppu lisatud seletused raskemate sõnade kohta on lugemisel suureks kasuks.

„Kalevala“ tõlge on Eesti Kirjanduse Seltsi poolt hoolikalt ning maitsekalt välja antud. Oma suure formaadiga, Gallen-Kallela illustatsioonidega ja kolmevärvilise trükiga mõjub ta pidulikult. Ta on hästi parem kui meie „Kalevipoja“ sellelaadne väljaanne, tõustes seega ilusaimaks eesti raamatuks ja päris kindlasti ka ilusaimaks ning täpseimaks „Kalevala“-tõlkeks üldse.

Bernard Kangro.

August Mälg: Kivid tules. Romaan. K.-ü. „Kultuurkoondis“, Tallinn, 1939. 301 lk. Hind 4 kr. 20 s.

Mälgu kirjanduslikus loomulaadis näeme mitmeid erisuundi. Teda on huvitanud leprahaiged; teatava koha meie kirjanduses on ta omandanud karmi mere ja rannikurahva elu kujutajana; selle kõrval on ta olnud üks agaramaid nn. „sotsiaalsele tellimusele“ reageerijaid — ta on andnud ajaloolisi romaane ning püüdnud rikastada meie kehva draamakirjandust teostega, mis vastaksid ajavaimule. Ja nüüd on sama Mälg teinud ääretu kauge hüppe sootuks uude ainevalda — Viru põlevkivitööstuste rajooni.

Põlevkivirajooni elu meie rahva üldkehas tuleb võtta omaette funktsioneeriva maailmana. Selle sisemisse atmosfääri on raske sisse elada, veel raskem tunda ning mõista siinsete inimeste hingeelu. Põlevkivipiirkond on meie riiklikus, sotsiaalses ja rahvamajanduslikus elus liiga „värske regioon“ selleks, et siin pulbitsevast, kuid ometi veel kristallumatust elust-olust saaks tõmmata kindlaid jooni. Kõik alles lainetab, lööb aeg-ajalt üle kallaste ja on kujunemisel. Sellest kaostest aga anda läbilõiget, see nõuaks kirjanikult pikemaajalist tutvumist põlevkivitööstuses valitsevate olukordade sisemise koetise ja vaimuga. Selleks pole aga ühelgi kirjanikul seni olnud mahti, ka Mälgul mitte.

Mälg ei ole aga sellest endale teinud mingit ülesamatut probleemi. Ta on kirjeldanud maailma, mida ta ei tunne, ja käsitelnud ainet, mis on talle sisemiselt võõras. Tõsi küll, ta on valinud selleks kõige lihtsama tee, sest riisikost on ta siiski olnud teadlik. Sellest tulebki, et Mälg ei haara siinset elu mitte juurtest, ta ei näita ega püüa lahastada sügavamaid kihte, ta puudutab ainult latvu, pealispinda. Romaani peategelaseks on tõsise loomuga tugev maapoiss, kellele kodutalu jääb kitsaks, ja Mälg talutab ta Kiviõli põlevkivitööstusse, et siis läbi selle maapoisi silma vaadelda nii kaevanduse maapealset kui ka allmaailma elu. Nii kujuneb maapoisi tulekust omamoodi tutvumiskäik põlevkivitööstusse, tutvumiskäik, mille kestel tehtud pealiskaudseist tähelepanekuist ja mõningaist elamustest peamiselt moodustubki enamik romaani lehekülgi. Tundub, et väle autor ei vaata selles tööstuses ringi mitte kahe silmaga. Tal oleks neid nagu neli või veelgi rohkem — nii kärmas jaht käib kogu aja enda ümber. Aga võime arvata, mida just näeb eemalt tulija, olgu ta kuitahes valvas. Tööstuse hiigelmõõdulisi õlitehaseid oma väävelkollaste gaasipilvedega, katlamaja, mis vastu taevast viskab oma hirmsat nõge, viletsaid, üksteise vastu lükitud barakke, luitunud nägusid, tööliste vastuvõtmist ja allmaakaevandust kõigi oma vagonettide, surfide, strekkide ning peastollidega. Seda kõike on Mälg haaranud otse detailideni. Kuid see on ikkagi väline kest, on antud eeskätt üldpilt. Teoses on palju, väga palju seda, mida näeb tavalinegi silm, aga juba vähem seda, mida kuuleb kõrv; kuid seda, mida ei näe ega kuule, millele nii kergesti juurde ei pääse, mida võib ainult tunda ja pikema aja jooksul „endasse imeda“, seda on siin äärmiselt napilt, peaaegu polegi. Aga see on ometi tähtis nii elu kui ka kunsti seisukohast. Puudub tuum, mis selle rikkaliku koore täidaks, ja selleks tuumaks on kõik see, mida iga sinne elanik kannab oma hinges, mis närib ta ajudes, nagu ka kõik see mure, rõõm ja häda, mis on peidetud nelja määrdunud seinavahele. Teiste sõnadega, me ei näe selles teoses mingeid „india kaste“, olugi et elanikkonna teravaist klassi-

vahedest kõneeldakse. Ka ei näe me seda sotsiaalselt võitlust, mida tööliskond igas kaevanduses aastast aastasse lakkamatult peab oma eluõiguste eest ja mis oma laiu maste haarava sugestiooniga ongi siinse elu sisuks. Seda rabelevat, võitlevat inimest, allasurutud psüühiliste kompleksidega, sünget oma depressioonis ja mahajäetuses, seda küünilist ja varjatud vihaga laetud inimest Mälgu romaanis ei ole. Ja ometi on just säärase igas siinses tööstuses kõige sagedamini esinev töölistiüp, nn. inimene ranga protestiga mitte riigi ja selle juhtide, vaid just oma kohalike võimu-meeste ja tõusikute hoolimatuse vastu.

On ilmne, et seda näib aimavat ka Mälk. Ta katsub seda külge pisut arendada. See aga ei õnnestu. Siit-sealt nopitud juhuslike pisi-sündmuste rägast ei oska Mälk oma romaanikangelasega kaevanduses viimaks enam midagi peale hakata. Ta viib ta turule, kõrtsi, rahvamajja, paneb ta koos teiste töömeestega arvustama kaevanduse olusid, ametnikke, uniseid õpetajaid, Jõhvi kaevanduskooli jne. See aga ei päästa, sest need on vaid sõnad. Alles romaani lõpu poole, kui last rinna all kandeve maatiidruk tuleb kaevandusse oma peigmehele külla ja selle leiab korterist poolalasti naisega ning siis kaevandusest murtuna lahkub, hakkab romaani sündmustik kulgema loogilist rada. See probleem aga on alguse saanud väljaspool kaevandust, siin visatakse sellesse vaid juhuslik keerdsõlm ja kogu lahendus viib jällegi kaevandusmaailmast välja. Nõnda ei riiva ka see armastuse põhiintriig kuigi palju tööstuse elu ennast.

Kõige selle tõttu ei saa ka romaani ideeline taust olla tugev. See on ikkagi üsna harilik lugu kurjast võõrasemast, kes hiljem meile arusaamatul põhjusel muutub heaks, kangekaelseist vanameestest ja siiraloomulisest maapoisist, kes lagastavas kaevandusmiljööös käib korraks alla, aga kelles aumõisted ajavad end varsti taas sirgu. Maainimesed ei kannata sondunud elu ja õhkkonda välja, tulevad ja põgenevad jälle, tahab Mälk öelda. See on õige. Kuid et kaevandused päriseks endale on neelanud tuhandeid maainimesi, keda siin ühtelugu käiv muutmisprotsess märkamatu „lihvib“ selleks meie tõeliseks proletariaadiks, on veel õigem.

Mälk on kokku kasvanud rannaga, ta tunneb hästi kalurite ja mere-meeste elu, selles ei ole tal võistlejat. Jääb mulje, nagu oleks tema sellegi romaani tegelased, kes kui inimesed enamikus on hästi joonistatud, kaevanduse õhkkonda asetatud kuskilt rannakäärust. Tunneme nad ära nende mälgulikust originaalsest, mahlakast, nurgelisest keelest, mida lugeda on päris nauding. Kuid kalurite keel ei ole veel kaevurite keel, liiatigi kui kaevandused asetsevad kaugel keset Alutaguse arhailise ja rahvusliku kultuuri omapära.

Kõike kokku võttes peame siiski konstateerima, et me ei ole sugugi hämmastatud sellest, et Mälk käesoleva romaaniga nii vähe andis ehtkaevanduslikku, vaid just sellest, et ta siiski nõnda palju andis, ilma siinset elu lähemalt tundmata. Ükski teine vaevalt oleks tema olukorras suutnud teha rohkem.

Hugo Viires.

Enn Kippel: **Kuldvasikas**. Roman. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 250 lk. Hind 3 kr. 90 s.

„Jah, üks inimene tee lollusega paljugi ära!“ ohkab käesoleva romaani lõpu poole üks jututegelane, ja teose lugeja arvatavasti nõustub temaga, sest autor on talle demonstreerinud palju inimeste sõgedusi, igapäevaseid ja haruldasi. Mitmesuguste väikeste veidrikkude hulgas on teose keskseks kujuks alevikingsepp Üril, kelle ootamatu rikastumise ja taasvaesumise lugu ongi romaani, kompositsiooni mõttes sirgeks selgrooks, mille juurest autor mainimisväärselt kõrvalteedele ei eksi.

Sündmused on küllalt üllatavad, jutustamistempo ei lohise ja lugejail igav ei hakka, välja arvatud vahest need, kelle jaoks teosed sellest

peale huvi kaotavad, kui seal sündmustikulise arengu kõrval pole uudset psühholoogiliste niitude hargumist. Need konstateerivad teose viimast kolmandikku lugedes, et pärast eelnenud huvitavat tutvumist Ürila kui vaese kingsepa ja kui sendimiljonäri autor ei avasta hilisemais olukordades tema isiksusest uusi jooni ega valgusta varem nähtuid sügavamalt.

Ilmesti autor polegi taotelnud hingeelu rikkuste kirjeldamist, vaid pigemini püüdnud näidata tavalise inimliku käitumise monotoonsust, seda, kuidas kelmeid ning oma arust ausate inimeste tants mamma ümber toimub igal pool enamvähem samadel motiividel. See kuldvasika ümber tantslemise teema, taastulles ikka uutes variatsioonides, sööbib raskesti meelde. Raamat ehk tohikski omaada positiivseid pedagoogilisi mõjusid, sest rikkusejumaldamist, rikkusega kelkimist ja alkoholismi karikeeritakse siin nii korduvalt ning tugevajooneliselt, et mõneski raamatu lugejas ärkab enesetülgastus või kasvab immuunsus vähemalt nende pahede kõrgekraadiliste ning mittelatentsete vormide vastu. Peenemalt varjatud ning variserlikumate mammonismi kujude äratundmisele teos vist siiski kaasa ei aita.

Enn Kippel näitab sedakorda üsna tihti, et tal on häid eeldusi kirjutamiseks laitmatult realistlikus laadis. Juba väheste värske detailidega oskab ta tabavalt visandada ilmseid ning usutavaid kujusid. Kui näit. väga eneseteadlik haigevõitu pagar Zupsmann vaese Ürila tervitusele vastab „no tere pealegi“ (arvustaja sõrendus), siis lugedes otseku kuulaks seda pahurat laskumist. Või kas pole ühe lausega küllalt palju ära öeldud, kui kahe väikekorteriga majakese proua üürivõlgneva Ürila hommikutervitusele kostab: „Mis hommik nüüd enam on?“ Kas Ürila viinasupi söömine ei illustreeri ilmekalt ja usutavalt neid veidraid kihlvedusid, mis toime tulevad vaeste joomarite ja naljaihkavate „raha- ning rahvameeste“ vahel? Jätkugu neist näiteist teose algusest. Hiljemgi on lehekülgi, mis kogu tragikoomika juures mõjuvad küllalt elustnähtuina. Ka teost kandev ootamatu rikastumise ja taasvaesumise motiiv on seda.

Eelöeldust hoolimata pole Kippel „Kuldvasikas“ siiski andnud realistlikku romaani, vaid on teose liialdustega ülesoolanud. Siin näeme näit. meest, kelle söögiisu tohtus kuulub nende muinasjuttude valda, mida ei tohiks rääkida söögilaas; siin kohtame pürotehnikut, kes dünamiidiga peldikut puhastab, siin toimub ohvriterikas kaklus matuserongi ja pulmarongi inimeste vahel. Ka peategelase enese õnnetuste sagedus ja laad kuulub mõnikord liialdavasse vestesse. Mitte ainult Ürila, vaid ka ta kaaslaste seiklused võtavad vahel suurevõitu dimensioonid.

Autori kõikumine enamvähem realistliku ja ilmsesti satiirilisel liialdava kujutamislaidi vahel on kahjustanud üsna tunduvalt teose teraviklust ja kahandanud kunstilist väärtust. Liiatigi muutub seetõttu raskeks hindamismõõdupuude valimine. Realistlikule romaanile sooviks rohkem mõõdukust, fantastilises satiiris tahaks näha veel kentsakamaid üpperpalle. Igal juhul on autori kärsitus kiirelt ning lõõvalt efekte saatutada teinud tõsiselt võetavast realistlikust romaanist nõندانimetatud vähenõudliku rahvaraamatu, mis sellisena pole halb, vaid küllalt särtsukas ja põhilistes seikades enama sti psühholoogiliselt ehtnegi.

L. Anvelt.

Reet Uielu: **Mamma ja mina**. Perekondlik romaan. K.-ü. „Loodus“, Tartu, 1939. 192 lk. Hind 1 kr.

See väike romaan ei tutvusta meid mitte ainult autoriga ja tema mamмага, vaid suure perekonnaga Saaremaa rannalähedasest talust; peale selle veel ümberkaudsete taluinimestega, ümbritseva loodusega jne. On runda, et autor vähem kui kahesajal leheküljel pole saanud kõike ära öelda, mis tal südamel on oinud: teos tundub lünklikuna. Nende ridade

kirjutajal oli juhus seda romaani käsikirjas lugeda ja siis oli see kolm-neli korda mahukam. Käripimine oli soovivat, aga vist on kirjastuse nõudmisel liiale mindud. Nii lühidal kujul ei pääse autori omapärane esitusviis hästi maksvusele: Reet Uielu (romaanis on tema teisikuks pere-tütar, gümnaasiumi lõpetaja, ülikooli mineja Simsi) ei kõnele tavaliselt millestki lühisõnaliselt. Ta on sellest „ebavoorusest“ nähtavasti teadlik ega püüagi seda vältida, teeb pigemini nõrkusest voo- ruse, ja me lepime sellega, sest ta oskab lõbusalt, huvitavalt, pehme irooniaga ja isegi vaimukalt vestelda, taoti mitte lobisemistki põlates. Ta sarnaneb teejuhiga, kes ei raatsi meid sammugi otse edasi viia, kes tee kõrval leiab ikka midagi huvitavat, kes veab meid radasid mööda üsna kaugele peasuunast, ja me ei pahandagi, et liiga aeglaselt edasi jõuame. Autor hoolitseb peamiselt selle eest, et teekäimine ühes temaga oleks huvitav ja lõbus. Selleks teeskleb ta naiivset ehk „lihtsameelset“ (nagu õel laseb Simsi kohta öelda). Simsi ütleb kord enese kohta: „kaldusin totakusele“, vahel nimetab ennast ka „napakaks“. Aga need on liialdused nii tema kui autori suhtes. „Lihtsameelsus“ sobib aga autorile väga hästi. Selle taha on osavasti peidetud akadeemiline haridus, rohked ja mitmekesised teadmised, kogemusi sise- ja välismaailmast. Et jutustamised tunduksid naiivsematena, on tarvitatud jannsenlikke stiilivõtteid, näiteks pealkirjades: „Kuidas ma ükskord mammaga kirikusse läksin, kuidas ma ära põgenesin, mis ma kuulsin ja nägin ja mis sellest viimaks sai“ (lk. 97). Teises kohas tarvitab ta Eesav Puusliku võtteid, nagu näiteks: „Areneva kuul- susega kroonituna jooksis ta [koer Polla] vabameelselt ehk liberaalselt vastu igale autole“ (lk. 96).

Reet Uielu on oma väljendusviisides väga mitmekesine, ühtlasi ka ebatasane. Kord jutustab ta eepiliselt, kord kirjeldab lüüriliselt, viskab siis sekka „teaduslikke“ arutlusi ja eritlusi, laseb tegelastel dialoogis väidelda või ka lausa lõõpida. Mõned read on kahtlemata kunstiväärtus- likud, nagu näiteks kirjeldus elamusest kivisel mererannal: „On tunne, nagu valutaks kivide süda ja nagu sulataksid päikesekiired neid. Endalgi käib valuviirg südamest läbi igakord, kui meri oma sinise keelega kive lakub. ... Ja mustad kivid on nagu janunevad loomad, kes muiste merest jooma tahtsid minna, ent järsku tardusid“ (lk. 105). Aga sealsamas viskab ta sekka „naturalistlikke“ ridu, nagu näit. 47. leheküljel papa ninanuuskamisest: „See toimus tal ikka suure põrinaga ning mürinaga ja mina armas- tan seda ka teha mitmesuguste häälte saatel“ (lk. 47). Ehk jälle niisugune „rahvalik“ ütlus: „Näis olevat kivine maa, kapsastele mitte just kõige rohkem mokka mööda.“ Või jälle üsna vängeid vemmälvärse (mille autoriks küll on „mamma“):

„Küll mind tahtsid tatimokad,
Ihaldasid ilamokad“ (lk. 41).

Üldse võib autori maitse meile sagedasti üllatusi pakkuda ja mitte igakord meeldivaid. Mitmesuguse väärtusega elemente paiskab ta sage- dasti segi.

Simsi ei olnud lapsepõlves inimeste ees pelglik nagu tavaliselt lap- sed meie kirjanike kujutusel. Emaga ühes kirikusse läinud, imestleb ta, miks inimestel šabloonilist jutlust kuulates „naljakas ei hakka“, väljub kirikust, läheb teele, peatab külanaise, et see teda sõidutaks, teeb pika retke sugulaste poole, kohtleb neid kui täiskasvanu, tunneb end seal hästi ja jõuab alles pimedaks koju. Sellele välismaailmas seiklejale, kes tuletab taoti Lutsu Tootsi meelde, ei ole võõras ka seiklemine sisemaailmas, mida ta nimetab „mediteerimiseks“ ja mida esialgses käsikirjas leidis üsna rohkesti.

Need ja teised Simsi omadused, negatiivsed ja positiivsed, ühes elava, peaaegu hüpleva kujutlusvõimega ja vähepidurdatud sõnaandega on aidanud luua esikteose, mis jätab küll segase üldmulje, on aga tuge- vasti omapärane, huvitav ja lubab oodata paremat.

Ed. Hubel.

Sotsiaalpoliitikat käsitlev kirjandus on Eestis olnud seni täiesti vaeslapse osas, sellelt alalt pole ilmunud isegi ühtki algupärasest populaarset üldteost, rääkimata põhjalikumaist teaduslikest uurimustest; pole jõutud isegi vastavate tõlketeastest avaldamiseni. Nimetada võib ainult üht eriuurimust ühe kitsamaulatusliku üksikküsimuse kohta, nimelt M. Martna teost „8-tunniline tööpäev“ 1924. aastast, ja E. Joonase tõlkes ilmunud S. Hanssoni tööd „Rootsi ametiühinguline liikumine“ 1930. a. Sotsiaalpoliitika omandab aga järjest suuremat tähtsust mitte ainult iseiseisva distsipliinina, vaid ka kogu riigi üld- ja majanduspoliitikas, nii et sellest paratamatult ei saa enam vaikides mööda minna. Sotsiaalpoliitikat, selle arengut ja põhimõtteid ei ole vaja tunda mitte ainult meieaegseil ühiskondliku elu suunajail ja juhtijail, vaid ka laiemal üldsusel, õieti kogu rahval, et mõista järjest laienevat ja arenevat sotsiaalseadusandlust ja töökaitse ning sotsiaalkindlustuse normistikku. Sellelt seisukohalt vaadates on tervitatav I. Rebase äsjailmunud lühike populaarne käsitus sotsiaalpoliitikast ja töökaitsest kui esimene seesugune eesti-keelne teos. Ühtlasi näitab aga selle teose lugemine, et see saab olla ainult esimeseks pioneeriks sel alal, sest autor on saanud äärmiselt piiratud ruumi tõttu anda ainult õige põgusa ülevaate sotsiaalpoliitika ja töökaitse suuremate üldprobleemidest, saamata siivenema selle ala laialdastesse eriküsimustesse. „Elava Teaduse“ üksiknumbri jaoks ettenähtud ruumi on õige suurel määral piiranud ka autor ise, tahtes ühes teoses anda korraga ülevaadet nii sotsiaalpoliitikast kui ka kehtivast töökaitse ja sotsiaalkindlustuse normistikust. Ei saa salata, nagu seda märgib ka autor eessõnas, et meil on vajadus ka seesuguse kehtivat õigust süstematiseeriva refereeringu järele, kuid nii piiratud ruum seda kahjuks ei võimalda küllalt vajalikul määral. Olgugi et autoril on õnnestunud otstarbekohaselt liita sotsiaalpoliitika ja kehtiva tööõiguse käsitluse ühte süsteemi, saame me ruuminappuse tõttu mõlemast alast ainult väga üldise käsitluse. Eriti näib kannatavat liigse kokkusurutuse all just raamatu esimene osa, puht-sotsiaalpoliitiline ülevaade (sotsiaalpoliitika olemus, sotsiaalpoliitika ajalugu ja sotsiaalpoliitika tänapäev). Kõigest sellest hoolimata väärub aga Ilmar Rebane „Sotsiaalpoliitika ja töökaitse“ kui esimene sellealaline teos tõsist tähelepanu, aidates laiemat üldsust mõista sotsiaalpoliitilisi taotlusi ning orienteeruda vastavas normistikus.

Mis puutub teoses püstitatud põhimõtetele, siis ühtuvad need rahvusvaheliselt väljakujunenud sotsiaalpoliitika ja tööõiguse põhimõtetele, mistõttu I. Rebase teost võib kasutada usaldatava orienteerumisevahendina. Sealjuures tuleb muidugi silmas pidada, et kuna sotsiaalseadusandlus on üsna kiiresti muutuv, siis niisama kiiresti on vananev ka teose see osa, mis käsitleb kehtivaid töökaitse ja sotsiaalkindlustuse norme.

Millegipärast on autor jätnud kehtiva sotsiaalkindlustuse normistiku käsitlemisel kahe silma vahele Tööstusliku töö seaduse (VSK XI k. 2. j., 1913. a. väljaanne) IV jaotise VII peatüki, nimelt väikekäitiste töövõtjate õnnetuskindlustuse tööandjate kaudu, millel meie töönduslike töövõtjate õnnetuskindlustuse süstemis on oluline ja märkimisväärne koht.

Lõpuks tahaks loota, et käesolev teos ei jää ainukeseks ja viimaseks sotsiaalpoliitika kohta „Elava Teaduse“ sarjas, vaid et sotsiaalküsimustele pühendataks edaspidi seesugust osatähtsust, mida nad omavad meieaegses ühiskonnas. Sellelt seisukohalt lähtudes paistab päris loomulikuna, et ka iga-aastases perioodilises numbris „Eesti Kroonika“ leiaksid ruumi sotsiaalpoliitilised ülevaated.

A. Kaelas.

Möödunud sügisel ilmus tuntud ungari hõimulauliku Aladár Báni sulest uus värsikogu „Uráli dalok“ (Uurali laulud), mis sisaldab algupärandeid kui ka tõlkeid hõimrahvaste luulest. Nagu autor eessõnas kinnitab, on selle kogu väljaandmine tingitud kõigepealt praktilisest tarbeist, et anda ainekogu hõimupäevade kava sisustamiseks. Ootusile vastavalt leidub selles ka rohkesti tõlkeid eesti luulest.

Luuletuskogu pealkirja järgi võiks arvata, et see haarab me hõimukompleksi kõige laiemas, uuralilises ulatuses. Tõeliselt on selles uuraliaineline ainult üks laul, „Uurallaste hümn“, mis käsitleb selle rahvatõu põlvnemist „Uurali metsikult mäejalalt, aastatuhandete hämarast sülest“. Muidu aga piirdub teos ainult soome-ugri valdkonnaga. Kuid nagu luuletaja sissejuhatavaist märkusist selgub, on ta tarvitanud sihilikult „uurali“ nime „soome-ugri“ asemel, kuna see olevat luulelisem, lihtsam ja isegi väljendusrikkam.

Algupärasteist luuletustest mainitagu „Vabanenud Eestile“, „Eesti 10-ndaks vabaduspühaks“ jne. Ungari saatust käsitleb „Trianoni järel“, mille moraaliks on, et tuleb vaikselt kanda oma häda ning katta kinni oma haavad, mitte aga terve maailma ees ägada ja ohata. Erilist tähelepanu väärrib pikem jutustav laul „Maagiline nool“, mis on luuletatud ostjaki rahvaluule aineil.

Kogu kandvama osa moodustavad luuletõlked soome ja eesti keelest. Soomest on esitatud 10 luuletajat, Eestist koguni 13. Kuid soome autorite laulud on siiski tunduvas arvulises ülekaalus, mille põhjal saab J. L. Runebergi, V. A. Koskenniemi, U. Kailase jt. loomingust juba teatava ülevaate. Eesti laulikuist on tõlgitud: J. V. Jannsen (Eesti hümn), Fr. R. Kreutzwald (Priiusele), L. Koidula (Meil aiaäärne tänavas, Sind surmani), M. Lipp (Kolm kallist kohta), A. Grenzstein (Lillekese unenägu, Unenägu), M. J. Eisen (Eesti rahvas ungari rahvale, Hõimurahvaste geenius), K. E. Sööt (Ungarisse minnes, Sangarite sugu, Soome ja Ungari vendadele, Rõõm ja mure), M. Under (Suviõhtu maal), G. Suits (Mehed, Sügis), A. Haava (All hauas, Sina oled kelm), Ridala (Talvine õhtu), E. Enno (Kojuigatsus) ja H. Visnapuu (Kodumaa laul).

Nagu sest loetelust näha, on tõlkija taotelnud anda mingit läbilõiget eesti luulest. On esitatud hulk nimekaid eesti luuletajaid, kuigi väheste luulenäidetega. Valikul on mõnevõrra eelistatud hõimuainelisi laule. Nii on me hõimulaulikute veteraan K. E. Sööt esindatud peamiselt oma hõimulauludega, samuti M. J. Eisen. Valiku hulgas oleks tahtnud näha heameelega ka mõnd Juhan Liivi lauludest, kas või M. Lipu ja A. Grenzsteini arvel.

Mineviku-luuletajate puhul on toodud nende sünni- ja surma-aastad. A. Grenzsteini surma-aastaks on märgitud ekslikult 1919 pro 1916. Luuletajate esitamise järjekord on enamvähem kronoloogiline, välja arvatud Anna Haava, kelle luulenäited on paigutatud millegipärast Underi ja Suitsu järele.

Eesti laulude tõlked on tehtud hoole ja andumusega ja neid tuleb pidada kõigiti õnnestunuiks. Seejuures on püstitud võimalikult originaali piirides, laskumata liigseisse vabadustesse. Enamikul luuletustest on säilitatud ka originaali rütm. Tõlkeist paistavad olevat kõige õnnestunumad Ridala „Talvine õhtu“, Suitsu „Mehed“ ja Enno „Kojuigatsus“. Kokkuvõttes on A. Báni teos väärtuslik lisa me kasinale hõimukirjandusele ja seda tuleb tervitada kui eesti luule tõhusat tutvustajat Ungaris.

Märkimist väärrib, et A. Bánil on käsikirjas veel hulk eesti rahva- ja kunstlaulude tõlkeid. Osa neid esitas ta hiljuti Budapestis Püha Istváni Akadeemias pealkirja all „Eesti luule õied“. Nende ilmumine peab aga jääma ootama rahulikumaid aegu.

Felix Oinas.

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1940 ASUTATUD 1906. XXXIV

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUIUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaatmiseks lisatagu postmargid. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetust jätab enesele õiguse avaldada käsitõrja lühendatud kujul.

Toimetust ja talitust: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19 Tartus, telefon 43-00, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmunisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistest raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, tel. 43-00.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 20-63.

„Noor-Eesti Kirjastus“ o/ü., Rüütli 11, tel. 38-22.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 22-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 27-60.

„Pressa“, ajakirjand. keskladu, Rüütli 11, tel. 29-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. 428-83.

„ „ „ S.-Karja 23, tel. 446-11 ja 479-25.

K/ü. „Rahvaülikool“, Pärnu m. 10, tel. 446-66 ja 446-67.

„ „ „ Harju 48, tel. 444-37 ja 444-39.

A. Keisermann, Kinga 6, tel. 414-51.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 75 kr., pool lehekülge 40 kr., veerand lehekülge 20 kr.

Varasemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1939) hinnaga à 6 kr., nahkk. 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 43-00, posti jooksev arve 20-36.

ÜKSIKNUMBRI HIND 50 S.